Delmi

Kunskapsöversikt

2016:4

Diaspora – ett begrepp i utveckling

Diaspora - ett begrepp i utveckling

En kunskapsöversikt

Erik Olsson

Rapport 2016:4

Delmi

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR

Delegationen för Migrationsstudier
Ju 2013:17

Delmi Kunskapsöversikt 2016:4
Beställning: www.delmi.se
E-post: ju.delmi@regeringskansliet.se
Tryckt av: Elanders Sverige AB
Stockholm 2016
ISBN: 978-91-88021-13-7

Förord

Frågan om hur olika migrantgrupper kan bidra till utveckling och minska fattigdom i sina ursprungsländer har på senare år fått allt större uppmärksamhet i den biståndspolitiska debatten. Det är knappast överraskande mot bakgrund av att det sparande och de erfarenheter som migranter samlar på sig i sina nya hemländer kan komma ursprungländerna till godo. Till exempel överstiger numera de pengar som migranter skickar hem till släkt och vänner i utvecklingsländer, så kallade remitteringar, vida det sammanlagda internationella biståndet. Dessutom tillskrivs migrantgrupper emellanåt en viktig roll för återuppbyggnad av post-konfliktländer och för överföring av kunskap mellan länder. Migrantgrupper kan också underlätta integration av nyanlända i sina nya hemländer.

Begreppet ”diaspora” används ofta för att beskriva de grupper av migranter som lever i ett annat land än ursprungslandet men fortfarande har intressen och/eller håller kontakten med ursprungslandet. Termen har blivit ett alltmer vanligt inslag i forskningen och den politiska debatten om sambandet mellan migration och utveckling. Med den här kunskapsöversikten vill Delmi bidra med policyrelevant kunskap inom områdena diaspora, transnationalism, migration och utveckling. Kunskapsöversikten redogör för diasporabegreppets innebörd och betydelse, samt beskriver vad forskningen funnit om dess roll för utveckling och integration.

Kunskapsöversikten är skriven av Erik Olsson, professor i Internationell migration och etniska relationer vid Stockholms universitet. André Nyhammar har genom litteratursökning och sammanställning av denna gett värdefulla bidrag till studien. Arbetet med kunskapsöversikten har följts av Annika Sundén, ledamot i Delegationen för migrationsstudier (Delmi) och chefekonom på Sida. Vid Delmis

kansli har i huvudsak utredningssekreterarna Bernd Parusel, Monica Svantesson, Caroline Tovatt och Sara Thalberg bidragit till granskningen. Som brukligt i Delmi-sammanhang ansvarar författaren själv för kunskapsöversiktens innehåll, slutsatser och policyrekommendationer.

Stockholm i augusti 2016

Joakim Palme,

Ordförande Delmi

Kristof Tamas,

Kanslichef Delmi

Sammanfattning

I blickfånget för denna kunskapsöversikt står begreppet diaspora och kunskap om diasporafenomen i policysammanhang. I den allmänna betydelsen betecknar diaspora ofta gemenskaper eller grupper som är att jämföra med invandrade minoriteter. En diasporagemenskap grundas på föreställningar om att vara en särpräglad grupp med ursprung i ett annat land. Risken med en alltför vid och deskriptiv tillämpning av begreppet är att i stort sett alla konstellationer av invandrade kan utnämnas till diaspora och att begreppet därför inte kan belysa någon särskild företeelse. Dessutom finns en allvarlig principiell kritik som vänder sig mot de alltför svepande antagandena om att en viss härstamning också automatiskt innebär en gemenskap. I kunskapsöversikten föreslås en mer processinriktad ingång till studier av diaspora. Diasporiska gemenskaper och grupper är resultatet av sociala processer som förmår skapa ett kollektivt engagemang där i allmänhet en etnisk tillhörighet och ett ursprung från annat land står i centrum. Detta engagemang är också till viss del riktat mot ursprunget och hemlandet. Diaspora kan därför sägas stå i en triadisk relation med hemlandet och värdlandet. Med detta perspektiv hamnar fokus inte på individer och reellt existerande grupper utan på de sociala praktiker som skapar kollektiva engagemang för bl a gemenskap och även aktiviteter som lyfts fram som värdefulla för den egna gemenskapen.

Genomgången visar att det finns en omfattande internationell litteratur om utveckling, migration och diaspora. Detta gäller särskilt remitteringar, välgörenhet och ekonomiska investeringar. Det har bl a ägnats ett stort intresse åt sociala remitteringar av olika slag och framförallt den verksamhet som bedrivs bland hemortsföreningar i USA. Det finns också en hel del litteratur om diasporors bidrag till kunskapsutvecklingen i hemländerna. Bland annat finns studier av hur högutbildade och experter av olika slag (”scientific diasporas”) bildat nätverk i syfte att bistå kunskapskrävande verksamhet i sina forna hemländer. I diasporan märks också ett antal initiativ för att uppmuntra temporär eller permanent återvandring

(kunskapscirkulation). Ytterligare ett område där diaspora fått uppmärksamhet handlar om diasporiska organisationers roll i samband med fredsarbete och fredsmäklande insatser men också i samband med återuppbyggnad av hemländer efter t ex väpnade konflikter eller naturkatastrofer. Slutligen finns en mängd studier av migranternas situation i värdlandet och de villkor som omgärdar deras tillvaro där. Litteraturen är splittrad och det är i allmänhet otydligt vilken betydelse diaspora har för t ex migranternas integration och välfärd i det nya landet.

Kunskapsöversikten visar att det finns ett stort policyintresse för frågor som har med diaspora att göra och särskilt de sidor av diaspora som handlar om relationer med och engagemang för hemlandet. Det finns också starka forskningsmiljöer – inte minst i Danmark och Norge – som kan bidra med kunskap om diasporors engagemang i hemlandet och remitteringarnas betydelse för utveckling och återuppbyggnad. Det finns i en del fall en påtaglig optimism både bland forskare och politiska beslutsfattare kring diasporans betydelse inom framförallt utvecklings- och återuppbyggnadsverksamhet. Ett exempel som tas upp i kunskapsöversikten är hemortsföreningarna och deras bidrag till hemorterna. De diasporiska organisationernas bidrag till att bygga upp lokalsamhällena i det krigsdrabbade Somalia (inklusive Somaliland och Puntland) är ett annat. Som ett tredje exempel har jag lyft fram de somaliska transnationella nätverkens välfärdsinsatser och system för självhjälp som också har en påtaglig transnationell förankring.

Trots många ”goda” exempel och värderingar från forskarhåll har diaspora ingen patentlösning på utvecklingsproblemen att erbjuda politiska beslutsfattare. Den kritiska granskningen av diaspora kan ställa en rad frågor om t ex vad diasporornas ekonomiska och politiska intressen i hemlandet har för betydelse och hur detta påverkar de insatser som de ger. Det finns också kritiska frågor att ställa kring diasporornas demokratiska mandat bland migrantbefolkningen. Dessutom finns ofta ett intresse från hemlandets sida av att kontrollera sin befolkning i diaspora och i vissa fall också använda sina diasporor som brickor i mellanstatliga spel. Med sådana varningsklockor ringande är det säkert många politiska beslutsfattare och policyprofessionella som ställer sig tveksamma till samverkan med diasporiska organisationer. Osäkerheten kan förmodligen förstärkas om man uteslutande tittar

på diasporornas instrumentella förmåga att leverera t ex bistånd på ett effektivt, korrekt och rättssäkert sätt. Diasporor är inga hjälporganisationer – inte ens när diaspora representeras av föreningar – och det är inte i första hand professionell administration, expertis och stora samt beständiga finansiella resurser som är diasporans varumärke.

En slutsats som kan dras från denna kunskapsöversikt är att diaspora istället ska sättas i ett sammanhang som mer liknar en civilsamhällelig rörelse än en organisation med fasta strukturer. Diaspora ska snarare ses som en rörelse där engagemanget för det egna folket kan ta sig många uttryck. Med tanke på omfattningen av alla de olika remitteringar som når migranternas hemländer finns här en stor potential. Det finns ett stort värde i att diaspororna utvecklar stödjande praktiker till migranter och hemlandsbefolkning. Det är viktigt för dem som behöver hjälpen att sådana praktiker får utvecklas och fortleva. Särskilt med tanke på att diasporor många gånger lyckas nå fram med hjälp där andra organisationer misslyckats.

Summary

At the focus of this research overview is the concept of diaspora, as well as the current state of knowledge regarding the diaspora phenomenon in a policy context. In a general sense, the concept of diaspora is often associated with communities or groups that are comparable to "immigrant minorities". The community of diaspora is based on the notions of being a distinctive group with origins in another country. Real risks do exist, however, that the concept of diaspora can be applied in an overly broad and descriptive manner. If virtually any constellations of immigrants can be seen as belonging to the diaspora, the concept will lose its potential to highlight any phenomena which are distinctive with respect to others. In addition there is a serious fundamental criticism aimed against the 'groupism' inherent in the concept, insofar as a certain national origin is often taken to automatically mean that a distinctive community arises with the origin held in common. This research overview instead suggests a more process-oriented approach be pursued in the study of diasporas. Diasporic communities and groups can hereby be seen as a consequence of ongoing social processes, capable of creating a collective commitment in which ethnic belonging and dispersal from the country of origin are generally at the center of the commitment. This commitment is also partly directed towards the country of origin in itself. Diasporas can therefore be said to be in a triadic relationship with both origin and host countries. With this perspective, we can focus not on individuals or on actually existing groups, but on the social practices that create collective commitment to a community, as well as on activities which are highlighted as being valuable for this community.

The research overview shows that there exists a comprehensive international research literature on development, migration and diasporas. One major sub-area in focus here is research on remittances, charity and financial investment. For instance, research in this sub-area has paid great attention to social remittances of various kinds, and especially activities pursued among hometown associations

in the United States. There is also a lot of literature about the diasporic contribution to the development of knowledge in migrants' home countries. These include studies of highly skilled experts of various kinds ("scientific diasporas"), who have formed networks in order to assist knowledge-intensive business in their former homelands. This research on diasporas also has recurrently dealt with a number of initiatives to encourage temporary or permanent repatriation (knowledge circulation). Another area where diasporas have attracted attention has to do with diasporic organizations' role in peace building and peacemaking efforts but also with organizations' work in the reconstruction of countries after armed conflicts or natural disasters. Finally, there are a variety of studies of migrants' situation in the host country and the conditions of their existence. Overall, the diasporic literature is however fragmented, and it is generally unclear what role the diaspora has, for example, for the integration of migrants and their prosperity in host countries.

The research overview demonstrates that there is great policy interest in issues related to the diaspora, especially regarding those aspects of the diaspora which relate to individuals' and groups' relationships with and commitment to the homeland. There are also some strong research institutions where associated researchers contribute important knowledge about diasporic involvement in home countries, as well as on remittances aimed at development and reconstruction. In some of the literature, both scientists and policymakers convey palpable optimism about the importance of the diaspora, mainly in development and reconstruction activities. Among examples not mentioned hitherto, we can here name diasporic organizations' contributions to building up local communities in war-torn Somalia. As a second example, we may mention research on Somali transnational networks' welfare initiatives, as well as systems of self-help which also are based on significant transnational ties.

Despite the many "good" examples of interesting studies, diaspora research has no panaceas to offer policymakers who are interested in e.g. furthering development. Rather, critical questions are also raised here which have no easy answers, such as how the economic and political interests of the diasporas in their homeland influence the activities conducted by diasporic organisations. There are also

critical questions to ask about the democratic legitimacy of diasporic organisations in relation to migrant populations. In addition, home countries often have an evident interest in controlling their populations in the diaspora. In some cases, these populations are also used as pawns in interstate power games. With such warning signs in front of them, it is certainly understandable that many policymakers and policy professionals are reluctant to cooperate with diasporic organisations. These organisations can be problematic even in an exclusively instrumental sense, i.e. with respect to the goal of providing international aid in an efficient, accurate and secure way. In general, diasporic organisations do not have access to the expertise required for this, and they are generally not held to the same formal standards for their operations as publicly managed organisations are.

Diasporas should therefore not be equated with public organisations engaged in assistance or welfare. One conclusion that can be drawn from this research overview is that the diaspora should instead be set in a context that more closely resembles a civil society movement than an organisation with solid structures. Diasporas should rather be seen as movements in which the commitment of migrants to their own "people" can take many forms. Given the extent of all the different remittances that reach the migrants' home countries, as well as of other supportive practices, there is definitely great potential for in diasporic practice. It is important for those who are in need of diasporic organisations' help that the practices used to provide help both survive and evolve. It is especially important to maximize diasporic organisations' potential since these organisations often manage to provide help where other organisations have failed.

Innehåll

1. Inledning **1**
2. Begreppet diaspora – kunskapsöversiktens utgångspunkter **7**
3. Metod **13**
4. Forskningsdebatten om sambandet mellan migration och utveckling **17**
5. Diaspora i policyrelaterad forskning **23**
Remitteringar 24
Kunskapsaktörer 29
Fred, konflikt och politiskt spel 31
Utbildning, integration och välfärd 36
6. Diasporor som möjlighet **41**
Hemortsföreningar 41
Nätverk och konflikt 44
Överlevnadsstrategier och diaspora 48
7. Slutdiskussion: kunskapen, kritiken och revisionen **55**
Fyra kunskapsteman 56
Kritiska anmärkningar 59
Några slutord 61
Referenser **63**

1. Inledning

Migrationen mellan Sverige och Nordamerika har pågått i flera hundra år. Den första kända svenska bosättningen grundades i Delaware 1638 (Nya Sverige – New Sweden). Med tanke på befolkningsmängden har utflyttningen från Sverige varit betydande. Från mitten av 1800-talet till ungefär 1930 emigrerade ungefär en och en halv miljon svenskar till USA. Antalet emigranter till USA minskade drastiskt efter börskraschen 1929 men intresset bland svenskar att flytta till USA har varit fortsatt stort.[1] Fortfarande är USA det största utvandringslandet för svenska medborgare (SVIV 2015).

Den svenska emigrationen till USA är väl dokumenterad i olika historiska studier (t ex Barton 1998; Blanck 1993; Beijbom 1986; Norman & Runblom 1988; Sklute 1970). Den svensk-amerikanska historien kan illustrera två fenomen som blir intressanta för kunskapsöversiktens fortsatta diskussion. För det första illustrerar historien en gemenskap bland svenskarna. Man skulle kunna tänka sig att svenskarna flyttade till USA för att söka lyckan på egen hand och därför skingrades över kontinenten så snart de anlänt. Istället visar de historiska skildringarna att många av svenskarna bosatte sig i närheten av varandra. Några berömda ”svenskbygder” är Chicago och områdena kring de stora sjöarna, t ex Illinois och Minnesota. I dessa orter skapade svenskarna ett slags samhällsliv med egna affärer, restauranger, kyrkor och andra institutioner och där fanns en gemenskap kring ursprunget och det svenska språket. Dessa kolonibildningar är emellertid inte helt och hållet ett resultat av svenskarnas önskan att utgöra en grupp. De svenska bosättningarna bör ses i ljuset av den amerikanska kontexten och den syn på nyanlända migranter som rådde vid den här tiden. De skandinaviska invandrarna var till att börja med en lågstatusgrupp som fick kämpa hårt för sitt levebröd. Kolonierna var ett sätt att hålla ihop, samarbeta och skapa trygghet trots de villkor som många svenskar levde under. Dessa svenskkolonier förändrades med tiden i och med att migranterna flyttade dit de kunde få arbete och i allmänhet också spriddes ut över olika delar av landet. Numera är svenskarna en assimilerad del i den vita majoriteten

men fortfarande finns vissa spår av en svensk ”etnicitet” i USA (Tallgren 2000). Det finns en rad organisationer, föreningar och sällskap som samlar många ättlingar (men också nyinflyttade) till svenskarna i USA. Inom dessa organisationer förvaltas också mycket av det som betraktas som svensk folklore och kultur i USA (Klein 1997; Tallgren 1999).

För det andra, det svenskamerikanska exemplet visar att migration är en långvarig process. Det var i detta fall aldrig fråga om en enkelriktad emigration från Sverige till Nordamerika. Samtidigt som den kraftiga utvandringen till Nordamerika var som mest intensiv flyttade människor också i den andra riktningen.[2] Den största andelen av denna invandring bestod av migranter som flyttade tillbaka till Sverige. Dessutom förekom att migranter som reste tillbaka till Sverige sedan återvände till USA. Med snabbare och förbättrade kommunikationsmöjligheter har resorna och övriga kontakter ökat. Givetvis består de samtida kontakterna mellan Sverige och USA till stor del av affärer, handel, arbete och turism. Men till viss del kan detta intresse knytas till den tidiga utvandringen till USA och alla de släktrelationer och kontakter som detta förde med sig. Detta märks i ett mycket stort intresse av att hålla kontakterna vid liv både från det svenskamerikanska hållet och bland svenskarna i Sverige, t ex genom släktforskningen, och att det finns organisationer som upprätthåller detta intresse.

Det svenskamerikanska exemplet pekar på att migration inte bara innebär att människor flyttar till nya orter och länder utan att detta också medför ett socialt liv som kan ha organisatoriska uttryck. På liknande sätt som svenskamerikanerna har t ex finska och turkiska arbetskraftsinvandrare i Sverige bildat gemenskap, utvecklat ett föreningsliv och upprätthållit sociala relationer med sina ursprungssamhällen. Chilenare, iranier, kurder, somalier och andra som kommit till Sverige som flyktinggrupper uppvisar liknande sociala mönster. Ett vanligt ord för att beskriva denna sociala organisation kring en etnisk eller nationell tillhörighet i ett ”främmande” land är diaspora (Cohen 1997; Olsson 2013; Wahlbeck & Olsson 2007; Safran 1991). Ofta används diaspora för att beskriva invandrade grupper med en lång historia som ”minoritet” i det land som gruppen en gång utvandrade till men på senare tid har begreppet också överförts på flyktinggrupper med mycket kortare migrationshistoria (Van Hear 1998). Ordet har visserligen fram till nyligen använts sparsamt i svenska

sammanhang men en sådan allmän definition av diaspora skulle mycket väl kunna passa svenskamerikaner och många andra grupper med invandringshistoria. Man kan då fråga sig om det finns någon särskild poäng med att använda termen diaspora om det ändå är samma sak som en invandrad grupp? Jag ska återkomma till en begreppsdiskussion i nästa avsnitt men jag vill här inflika att det faktum att ett stort antal individer från ett land flyttar till samma land inte automatiskt gör dem till medlemmar i en diaspora. En mer nyanserad definition kopplar istället termen diaspora till de processer som formar gemenskap (Sökefeld 2006; Vertovec & Cohen 1999). Som diskussionen ovan indikerar krävs ett kollektivt engagemang för att gemenskaper ska förverkligas. Den första generationens bosättningar i Chicago eller på Minnesotas landsbygd visar ett välkänt mönster bland migranter som handlar om överlevnadsstrategier. Att genom bosättningar eller yrkesutövande skaffa sig en social närhet är ett vanligt sätt för migranter att hantera en utsatt situation, t ex genom att förmedla hjälp och råd av olika slag och genom att fortsätta använda sitt modersmål. Ett instrument för att skapa den gemenskap är att organisera sig i föreningar och sällskap som håller ihop befolkningen bl a genom att betona det gemensamma ursprunget i ett annat land.

Föreliggande kunskapsöversikt försöker framförallt ge en bild av den kunskap som finns om diasporafenomen främst med avseende på hur den används i policysammanhang. Utgångspunkten är att vetenskaplig kunskap många gånger kan tillämpas som ett stabilt underlag för myndigheters och andra offentliga institutioners långsiktiga policy inom olika samhällssektorer. Jag kallar detta för policyrelaterad kunskap. Med detta syftar jag på kunskap som utan större omvägar kan användas när forskare, utredare och planerare knutna till olika verkställande samhällsinstitutioner tar fram underlag till lagstiftning, mål- och verksamhetsplaner. Det är givetvis också denna kunskap som används vid dessa institutioners olika analyser och utvärderingar. I förlängningen är det således denna tillämpade kunskap som politiska beslutsfattare, handläggare och andra som påverkar politiken har som underlag när de fattar beslut om verksamheter.

Det finns i anknytning till detta policyintresse en omfattande sektornära utvecklingsforskning vid offentliga lärosäten, institut och myndigheter men även

vid stiftelser och privata institutioner. Vad säger denna policyrelaterade kunskap om diasporafenomen bland migranter? Med utgångspunkt i denna kunskapsbild har jag velat lyfta fram den roll eller funktion som diaspora kan ha i olika policysammanhang. Det är inom bistånds- och utvecklingsverksamhet som intresset för diaspora tycks vara som störst. Kunskapsöversikten handlar därför i stor utsträckning om den betydelse diasporor kan ha i sådan verksamhet. Men det bör inte glömmas bort att diaspora i första hand är en process som organiserar en migrantbefolkning. I kunskapsöversikten förs därför också en diskussion om den betydelse som diaspora kan ha för t ex migranternas integration och levnadssituation i bosättningslandet.

I avsnittet ”Begreppet diaspora – kunskapsöversiktens utgångspunkter” för jag den begreppsdiskussion som ligger till grund för kunskapsöversikten. Jag söker i detta avsnitt efter en tillämpbar definition av begreppet som kan vägleda policykunskapen. Studien har genomförts genom att sammanställa och analysera relevant litteratur. Metoden för detta redovisas i avsnittet ”Metod”. Som kunskapsområde är diaspora tätt länkat och överlappande med forskningen om migration. Av särskild relevans är den kunskap som används inom utvecklingsverksamhet. Detta är en bakgrund för föreliggande kunskapsöversikt som jag diskuterar i avsnittet ”Migration och utveckling – en bakgrund”. Den huvudsakliga genomgången av denna kunskap ges i avsnittet ”Diaspora i policyrelaterad forskning”. I denna del av kunskapsöversikten ges en översiktlig diskussion om vad forskningslitteraturen säger om diasporors roll i framförallt utvecklings- och återuppbyggnadsverksamhet, som t ex remitteringar och kunskapsöverföring. Ett viktigt argument i kunskapsöversikten är att de processer som formar en diasporisk gemenskap länkar samman migranternas ”värdland” (dvs det land som de är bosatta i men som de inte anses komma ifrån) med det land eller samhälle de har sitt ursprung i (”hemland”). Den kunskap som rör migration och migranters villkor i värdlandet har därför viss relevans för diasporornas engagemang i ursprungssamhället och vice versa. Detta avsnitt handlar därför också om diaspora som en kollektiv resurs för migranterna. I det nästföljande avsnittet ”Diasporor som möjlighet” har jag utifrån den tidigare genomgången lyft fram tre exempel där forskningen gett särskilt intressanta inblickar i de bidrag som diaspora har för utveckling (”Hemortsföreningar”),

fredsskapande återuppbyggnadsarbete (”Nätverk och konflikt”) och migranternas situation i värdlandet (”Överlevnadsstrategier och diaspora”). Kunskapsöversikten avslutas med en sammanfattande och kritisk diskussion om hur diaspora kan användas i faktisk policy.

Slutnoter Kapitel 1

1.För statistik om denna migration se t ex www.scb.se/sv_/Hitta-statistik/Artiklar/Massutvandring-till-Amerika-slag-mot-befolkningen/ och /www.scb.se/statistik/_publikationer/be0701_1950i02_br_04_be51st0405.pdf.

2. SCB uppskattar att antalet invandrade till Sverige från USA fram till 1930 uppgick till cirka 400 000 personer. Efter 1930 har denna invandring uppgått till cirka 1500 personer årligen.

2. Begreppet diaspora – kunskapsöversiktens utgångspunkter

Många forskare har konstaterat att intresset för diasporors roll och betydelse i utvecklingssammanhang och kunskapsfrågor är stort. I det avseendet speglar kunskapsöversikten ett kunskapsområde som är på frammarsch. Det går att koppla detta ökade intresse till en mer generell samhällsutveckling där världen globaliserats och människors relationer i allt högre grad blivit transnationella (t ex Appadurai 1996; Hannerz 1996). Detta märks på ett självklart sätt i en ökad migration och att särskilt människor från fattiga delar av världen tvingas flytta från sina samhällen och geografiskt sett splittras många familjer. Samtidigt har nya teknologiska kommunikationsmedel och transaktionssystem gjort det möjligt för migranter och andra att upprätthålla sociala relationer och gemenskaper på ”distans” och över statsgränser på ett sätt som knappast var möjligt för femtio år sedan (Basch m fl 1994; Glick Schiller 2005). Trots att familjer och släktingar med täta band tvingats leva fysiskt åtskilda från varandra under långa perioder har det med denna utveckling blivit möjligt att upprätthålla ett gemensamt ansvar för omsorg och försörjning (Baldassar & Merla 2014). Diaspora är ett av de tydligaste uttrycken för denna transnationalisering av världen (Tölölyan 1996) och detta kan förklara det ökade intresset för detta fenomen i tänkandet kring framförallt utveckling (Faist m fl 2013; Goldring 2004; Ionescu 2006; Nielsen & Aggesen 2013; Newland m fl 2010; New Diversities 2014). En del forskare tycks dessutom mena att det nyvaknade intresset för diaspora har spätts på av en nyliberal trend (Åkesson & Baaz 2015). Ett allt större marknadsinflytande över samhället och en statlig reträtt på välfärdsområdet har flyttat över det sociala ansvar som tidigare varit myndigheternas till företag, organisationer och enskilda aktörer och individer. I kombination med transnationaliseringen av världen ökar förväntningarna på att migranter ska ta ansvar för ut-

vecklingen av sitt hemland genom att remittera (d v s skicka pengar till familj och vänner i ursprungslandet), investera och på andra sätt ställa sina tjänster till förfogande. Med denna generella utveckling tycks det som om en gammal debatt om migrationens betydelse för utveckling genom diaspora också fått ett nytt bränsle.

I den äldre litteraturen har termen diaspora i första hand beskrivit ett slags karaktär på bosättningar som uppstått när folkgrupper och religiösa samfund förskingrats från sina ursprungsländer. Grekiska kolonier i framförallt Svartahavsområdet under antiken och judarnas fördrivning från Jerusalem och Israel under Romarriket, är kända exempel på sådana bosättningar. En mycket vanligt förekommande definition av diaspora inom den moderna samhälls- och kulturvetenskapen är ”utlandsbaserade minoritetsgemenskaper” (”expatriate minority communities” – Safran 1991: 83). Som beskrivning på invandrade grupper som uttrycker gemenskap med varandra har denna definition många likheter med den klassiska användningen. I överförd mening är utlandsbaserade gemenskaper av t ex svenskamerikaner eller flyktinggrupper i Sverige också de förskingrade från sina hemländer. Mycket riktigt har diaspora därför blivit ett användbart begrepp i samband med t ex flyktingsituationer (Van Hear 1998).

En diasporisk gemenskap är i min uppfattning dock inte samma sak som en invandrad grupp i allmänhet. Det finns många överlappningar men det finns också viktiga skillnader som gör att likhetstecknet kan slopas. Diaspora har mycket gemensamt med andra gruppbildningar – inte minst etniska eller nationella grupper som t ex samer i Sverige eller finlandssvenskar – men det finns också skillnader. Även diasporagrupper bygger visserligen på etnicitet och ett särskiljande från andra grupper i det samhälle som den uppträder i. (De centrala byggstenarna i diaspora är först och främst kollektiva föreställningar om att tillhöra ett särskilt folk eller etnisk grupp.) Men till skillnad från andra grupper är föreställningen om att diasporagruppens ursprung är beläget i ett annat land viktig. Det finns i diasporor ett slags mytologi eller berättelse om en utvandring (förskingring) till ett annat land (eller region) än det som den egna gruppen har sitt ursprung i (Braziel & Mannur 2003; Cohen 1997; Safran 1991; Vertovec & Cohen 1999). Detta är en viktig skillnad till invandrargrupper i allmänhet och även till nationella minoriteter som t ex samer och

finlandssvenskar. Dessa delar i allmänhet inte en sådan mytologi. Det betyder för den skull inte att vare sig ”folket” (dvs. etnicitet) eller ”hemland” (ursprung) – och därmed inte heller ”värdland” – är något självklart och naturligt. I de gruppbildande processerna ingår i sig ett slags diskurs om folkets sociala och kulturella karaktär och gränser till övriga grupper och en historia som knyter detta till ett hemland.

Ibland ser man också begreppet användas för att beteckna nätverk av relativt nyanlända flyktingar (jfr Van Haven 1998). När så sker finns förmodligen inget anspråk på att beskriva den sorts stabila minoritetsliknande sociala grupp som t ex judiska enklaver och grekiska handelskolonier en gång i tiden utgjorde. Exempelvis vet vi inte (ännu) om t ex de nätverk av syriska flyktingar som kommit till Sverige någonsin kommer att bilda en diasporisk grupp i denna klassiska mening (även om vi kan misstänka att så kommer att bli fallet). När diaspora används för att säga något om flyktinggrupper så är det snarare de processer som driver fram en grupp som också håller liv i känslor och relationer till ett ursprungsland (Faist 2010; Vertovec & Cohen 1999; Wahlbeck & Olsson 2007).

En diasporisk process skiljer sig från processer när t ex minoriteter bildas av att de känslomässiga relationerna till det verkliga eller mytologiska ursprunget sätts i centrum. Ursprunget betraktas som gruppens verkliga ”hemland”. De moderna diaspororna – de som bygger på grupper som har en ”kort” utlandshistoria – utmärker sig framförallt av att de utvecklar konkreta, praktiska och ”materiella” relationer med sina ”hemlandssamhällen”. Diaspora befinner sig i en triadisk relation till både det ”nya” och ”gamla” samhället. De individer som omfattas av sådana processer har en tillvaro och en livssituation som främst är förankrad i ”värdlandet” men är också en del av diasporagemenskapen därför att de har något slags social, kulturell och/eller praktisk relation till ”hemlandet”.[1] I denna kunskapsöversikt är dessa triadiska relationer viktiga aspekter främst därför att de i många fall utgör ett slags transnationellt civilsamhälleligt engagemang (Faist 2010; Khayati 2011). Begreppet diaspora täcker således inte bara frågor om hur identitet, kultur och sociala band hos en kategori migranter uttrycks utan också om socialt liv, engagemang och organisationsformer som i många fall ger avtryck långt utanför det land som en viss diaspora befinner sig i.

Diasporor kan i den samhälleliga vardagen för det mesta observeras i migranternas olika etniska och kulturella organisationer och sällskap. För att dessa ska förverkligas krävs emellertid ett slags ”praktik” eller ”projekt” som mobiliserar eller samlar migranterna kring de värden som nämnts här (jfr Brubaker 2005; Olsson 2009; Sökefeld 2006). En utpräglad berättelse om ursprunget, en ”hemlandsnationalism”, är ett karaktärsdrag i sådana diasporiska projekt. Men det finns också mer konkreta uttryck som blir intressanta i ett policyperspektiv. Exempelvis visar förekomster av ekonomisk remittering och välgörenhetsprojekt att det finns starka sociala engagemang i hemlandet bland migranterna. De diasporiska organisationerna bygger ofta upp sin organisation kring sådana engagemang. En omfattande politisk lobbying och olika kampanjer som syftar till förändring i hemlandet, är andra aktiviteter som organiseras från diasporor. Många diasporor är dessutom förankrade i migranternas egna ansträngningar till att underlätta situationen och villkoren för migranterna i det nya landet. Det är framförallt kunskap om hur sådana engagemang kanaliseras – till exempel som resurser i utvecklingen av hemlandet eller för integrationen i värdlandet – som blir av intresse i denna kunskapsöversikt.

Kritiken mot diasporabegreppet har stundtals varit kraftig. Framförallt har den riktat sig mot den ”essentialisering” som man riskerar att göra sig skyldig till om man inte tar hänsyn till att människor är olika, har olika villkor och därför också olika relationer till och intressen för en diasporisk gemenskap (Kalra m fl 2005). Det går inte att blunda för att befolkningar skiljer sig inbördes på basis av klass, kön, ålder med mera och att sådana skillnader sätter sin prägel på gruppens gemenskap. Etniska och nationella grupper är inte befriade från skillnader i klass och genus. Det är t ex ofta medelklassen som varit nationalismens stora förespråkare i väst och det är oftare män än kvinnor som dominerar. Det finns olika tyngdpunkter i en social organisation beroende på t ex klass och kön men även generation. Barn och barnbarn till den första generationen invandrare är ofta (men inte alltid) mindre benägna att engagera sig i en diasporisk gemenskap. Om man utgår från att alla migranter (och deras ättlingar) har ett hemland som de (om inte om vore) ”egentligen” tillhör, gör man sig skyldig till ett tankefel. Det är inte självklart att alla migranter från ett och samma land känner gemenskap med varandra enbart på grund av att de är födda i detta land och ännu mindre självklart är det att alla sluter upp kring en rörelse som

okritiskt hyllar ett gemensamt hemland. Det finns med andra ord en rad förutfattade meningar som spelas upp i diasporabegreppet. James Clifford (1994: 305–306) riktar särskild kritik mot tanken att forna migranter alltid skulle söka sitt ursprung i ett hemland och bygga en dröm på att ”återvandra” dit (se även Brah 1996). Istället är relationerna till detta ursprung mycket varierande. I en del fall finns mycket starka och institutionaliserade band som förmedlar kontakter och skapar broar. I andra fall, som t ex när en diaspora byggs på en exilgrupp, kan det handla om sporadiska och ibland mycket laddade relationer där det politiska engagemanget är stort.

För att tydliggöra poängen med att använda ett perspektiv som tar processerna i skapandet av diasporagemenskapen som utgångspunkt snarare än att använda diasporabegreppet för att beskriva en folkgrupp, ska jag till sist exemplifiera med de turkiska invandrarna i Sverige. De turkiska migranterna i Sverige uppträder, i kraft av ett stort antal organisationer och hemlandsrelationer, som en tydlig diaspora (Naldemirci 2013). Samtidigt som många är intresserade av en turkisk gemenskap är ett stort antal svenskar från Turkiet av kurdiskt eller assyriskt ursprung. De flesta från de kurdiska och assyriska familjerna är naturligtvis inte benägna att uppträda som ”turkar”. Men deras intresse för sina ”egna” diasporor är inte heller den självklar. Det finns en rad aktivister och intellektuella med ett starkt engagemang för att verka för det turkiska i Sverige. Till föreningarnas aktiviteter kommer ofta trogna och entusiastiska anhängare som betraktar sig som ”turkar” eller ”Sverigeturkar”. Sannolikt är det dock ganska många svenska medborgare som genom sin familj visserligen har turkisk börd men som för den skull inte känner någon särskild identifikation med det turkiska – åtminstone inte i den mening som föreningarna vill framställa dem. Några av dem kanske ändå besöker möteslokalerna för att de är nyfikna eller för att de uppskattar den service som föreningarna ger. För en del blir det turkiska något som blir aktuellt vid vissa tillfällen. Det kan t ex vara glädjefyllt att delta i hyllningarna av det turkiska landslaget i fotboll eller att den 29 oktober delta i firandet av den turkiska nationaldagen. Andra uppskattar semesterresorna till Turkiet för att besöka släktingarna där. Utöver sådana tillfällen behöver det turkiska inte vara något som man fäster avseende vid i vardagen. Föreningarna blir emellertid ofta länken till andra turkar i Sverige och dessutom också en länk till hemlandet. Detta understryker att begreppet diaspora syftar på processer som

”gör” grupper snarare än att det finns statiska och givna grupper av migranter som kan räknas i antal individer med visst ursprung. I detta ”görande” ingår också en konstruktion av relationerna till hemlandet.

Sammanfattningsvis refererar begreppet diaspora i denna kunskapsöversikt alltså till de processer som driver fram gemenskaper eller grupper kring kollektiva föreställningar om att tillhöra ett särskilt folk eller etnisk grupp som har ett ursprung i ett annat land. Diasporaperspektivet lyfter därför fram de praktiker och projekt i vid mening som sätter denna gemenskap eller grupp i en triadisk relation till sitt ursprungssamhälle/hemland och till det land/samhälle som migranterna är bosatta i och som diasporor uppträder i (Faist 2010). De centrala byggstenarna i diaspora blir med detta perspektiv sociala nätverk, social mobilisering (av engagemang och människor) och transnationalism.

Slutnoter Kapitel 2

1. Jag använder i fortsättningen beteckningarna ”värdland”, dvs det land där migranterna historiskt sett har bosatt sig, och ”hemland” för dessa två samhällen. Jag gör det i förenklad mening. Båda dessa beteckningar beskriver anknytningar som är mer komplicerade än vad orden ytligt sett anger. Exempelvis anser nog många diasporiska migranter att deras hemland också är deras värdland (t ex att migranter med chilenskt ursprung ser i högre grad Sverige som sitt hemland än Chile).

3. Metod

För att få en uppfattning om hur kunskapsläget ser ut när det gäller policyinriktad forskning om diaspora har jag gått igenom ett relativt stort antal artiklar, rapporter och böcker som på olika sätt knyter an till diasporaområdet. Litteraturen har fångats in genom ett antal sökningar på diverse databaser och sökmotorer. Sökningen baserar sig på ett antal centrala sökord som kombinerats och kompletterats på olika sätt.[1] En sökning på enbart policy och diaspora ger ett oerhört stort antal träffar och materialet blev helt enkelt oöverskådligt. Även efter denna specificering har sökningarna resulterat i en stor mängd titlar (över 500). Det har inom ramen för arbetet med den här kunskapsöversikten inte funnits möjlighet att läsa alla dessa texter från pärm till pärm. Jag har därför skummat igenom sammanfattningarna, abstracts och baksidestexterna på de flesta artiklar och böcker, och sedan läst en mindre andel mer ingående.

Det går att urskilja några mönster i litteraturen. Jag har bl a kunnat konstatera att merparten av den litteratur som berör policy eller som kan anses ha relevans för policy handlar om utvecklingsfrågor i andra länder. Sammankopplingen av utvecklingsfrågor och migration är väletablerad – ”the Migration Development Nexus” (Van Hear & Nyberg-Sørensen 2002) – och den litteratur som diskuterar liknande frågor i samband med diaspora är på stark frammarsch. Det finns framförallt, som jag ska visa nedan, mycket litteratur om remitteringar i vid mening där diaspora har en central betydelse. Dessutom är litteraturen om diasporors roll i samband med kunskapsöverföring omfattande.

En annan väg till relevant litteratur har varit att söka på produktionen hos centrala forskare, forskargrupper och organisationer. Här gav det initiala svepet en vägledning och det gick också till viss del att utnyttja databasernas statistik på citeringar och ofta omnämnda organisationer. Dessutom har jag genom min egen forskning också en viss kännedom om vilka forskare som är aktiva inom området.

Nya nyckeltermer kunde identifieras och ny litteratur kunde hämtas hem. På så sätt har de abstracts, artiklar och böcker som utgör kunskapsöversiktens underlag fångats in. De titlar som kunskapsöversikten grundas på är sådana som efter mina inledande läsningar av abstracts och sammanfattningar tycks ha något att säga om diaspora inom de områden som framstår som mest centrala.[2] För att få en kunskapsbild som fångar in specifikt skandinaviska förhållanden har vi också sökt litteratur direkt hos ett antal organisationer/institutioner i de nordiska länderna som är kända för forskning inom området (t ex. Nordiska Afrikainstitutet, Peace Research Institute Oslo - PRIO och Danish Institute of International Studies - DIIS).

Slutligen vill jag framhålla att undersökningen inte är heltäckande. Det finns en viss bias inbyggd i metoden eftersom underlaget har genererats av förutbestämda sökord och kriterier. Det finns texter med relevant innehåll som sållats bort eller missats, t ex p g a det språk som texten är skriven på eller för att den terminologi och de begrepp författaren använder för det område som här kallas diaspora är annorlunda. Med dessa sökord fångas inte allt in. Samtidigt har metoden fångat in en sådan mängd litteratur att jag ändå varit tvungen att skära ner och sortera i träffarna. Med tanke på att det trots allt är ett omfattande material som bearbetats så hoppas jag att den presentation som följer ger en någorlunda rättvis bild av hur den policyrelaterade forskningen om diaspora ser ut.

Slutnoter Kapitel 3

1. Det praktiska arbetet med litteratursökning genomfördes till stor del av André Nyhammar, som också sammanställde och sammanfattade en del av materialet. Huvudkällor för litteratursökningen var Google scholar och Stockholms universitetsbiblioteks sökfunktioner (t ex Diva och Libris). Sökorden i den inledande sökningen var följande: Diaspora, Policy, Development, Transnationalism, Foreign Aid, State-of-the-art/overview/review, Remittance, Repatriation, Education, Brain Drain, ICT, Poverty, Conflicts, Communities, Integration, Democracy, Homeland, Corruption, Elitism och Representation. Vi förde också in översättningar av samma termer (t ex development och utveckling, repatriation och återvandring). Efterhand kombinerades dessa sökord på olika sätt. Dessutom kompletterades sökningarna

med relevanta synonymer (t ex Repatriation med Return, Remittance med Charity/Gifts, osv) och nya termer som fångar liknande fenomen (t ex Conflict kompletteras med Peace).

2. En annan avgränsning är att sökningen till stor del baserats på online databaser. Detta betyder att online publicering och digitala abstract har fångats in snarare än äldre publikationer. Likaså är det troligt att det finns publicerat material som inte ingår i etablerade databaser. Inte minst gäller det sådan litteratur som närmar sig dessa frågor med andra begrepp och synsätt. Ytterligare en begränsning har med språket att göra. Texter skrivna på engelska dominerar givetvis. Förutom engelska har viss litteratur på svenska och skandinaviska språk fångats in. Texter skrivna på andra språk finns inte med i kunskapsöversikten.

4. Forskningsdebatten om sambandet mellan migration och utveckling

Det är sedan länge känt att remitteringar från migranter har stor betydelse för utvecklingsländernas ekonomi (de Haas 2012). Exempelvis visar statistik från Världsbanken att remitteringarna till världens ekonomiskt svaga ekonomier (”lower- and middle-income countries”) år 1990 uppgick till 24 miljarder US dollar. Denna siffra har under 2000-talet skjutit i höjden och, enligt samma källa, uppgick remitteringarna till dessa utvecklingsländer år 2014 till 427 miljarder US dollar.[1] Detta betyder att världens samlade remitteringar till utvecklingsländer är betydligt större än det bistånd som riktas till dessa länder.[2] I åtminstone fem länder utgör remitteringar, enligt Världsbanken (2014), mer än en fjärdedel av landets BNP. Mörkertalet är dessutom stort eftersom en relativt stor andel av försändelserna är informella och oregistrerade (de Haas 2012).

Det är med tanke på detta inte förvånande att ett allt större intresse riktats mot migration och migranternas möjligheter att bistå sina hemlandssamhällen. Detta gäller politiska beslutsfattare och myndigheter i såväl hemländer som värdländer (Gamlen 2008). Särskilt har frågan om remitteringars betydelse för hemlandsbefolkningen uppmärksammats (Carling 2008; Newland & Patrick 2004; Skeldon 2008; Terry 2005) och på en del håll lanserats som ett nytt utvecklingsmantra i tänkandet kring migration och utveckling (de Haas 2012; jfr Kapur 2003). Därför har litteraturen i några fall gett konkreta förslag på sänkta transaktionskostnader och styrning av remitteringarna mot mer kollektiva projekt samt att inrätta investeringsprogram i hemländerna (Brinkerhoff 2008; Newland & Patrick 2004). Här märks bl a några investeringsfonder i Mexiko och Turkiet som avsätter stora resurser för lokal utveckling (Faist m fl 2013). Ytterligare ett exempel är en ganska lång och framgångsrik kampanj från den kinesiska statens sida för att förmå utlandskineser att investera i det kinesiska samhället (Eckstein & Najam 2013).

Politiska beslutsfattare och policyprofessionella har emellertid också fått upp ögonen för den potential som finns i migranternas ”kulturella kapital”. Detta märks bl a i en omfattande debatt om hur ”brain-drain” ska omvandlas till ”brain-gain” (t ex Davenport 2004; Wescott & Brinkerhoff 2006) genom satsningar på mobilitet och kunskapsutbyten där framförallt tidigare migranter deltar (OECD 2001). Denna debatt har också påverkat svensk policy och märks bl a i en Lagrådsremiss med rubriken ”Cirkulär migration och utveckling” (SOU 2010).[3] I samma anda har det både bland internationella frivilligorganisationer och myndigheter i både värdländer och hemländer etablerats en mängd olika program i syfte att stimulera återvandring av framförallt högutbildade och professionellt verksamma migranter. Exempelvis startade International Organization for Migration (IOM) redan under 1990-talet programmet “Migration for Development” som erbjöd migranter olika typer av finansiellt stöd och förmedlade arbetstillfällen för dem som hade ett intresse av att flytta tillbaka till sitt ursprungsland (IOM 1996). Ett svenskt exempel med liknande inriktning (men i ganska liten skala) är Migrationsverkets stöd för ”frivillig återvandring”.[4]

Många forskare har varit pessimistiska inför migrationens möjligheter att bidra till utveckling (de Haas 2012). Anledningen till detta är en oro för att sändarsamhällenas resurser skulle dräneras av migrationsflödet. Fattiga länder med stor utflyttning löper givetvis stor risk att förlora de högutbildade och därmed den kompetens samhället skulle behöva för att kunna utvecklas (Davenport 2004; Skeldon 2008). Migrationen från fattiga till rika länder är bara ett av många uttryck för en ond cirkel där redan utsatta samhällen inte får avkastning för sina investeringar i t ex utbildning. Många studier har upprepat denna farhåga eftersom de fattiga länderna inte kunnat behålla de välutbildade och inte heller erbjuda tillräckligt goda villkor för att stimulera återvandringen av den som skaffat sig utbildning och erfarenhet utomlands.

Strax efter millennieskiftet tycks denna pessimism på förhållandevis kort tid ha vänt till en mer optimistisk syn på migration som utvecklingsinstrument (de Haas 2012; Faist m fl 2013). Under 2000-talets första årtionde omvärderades tesen om ”brain drain” och ganska snart talades det minst lika ofta om ”brain gain” eller

”kunskapscirkulation” (de Haas 2012: 8; Faist m fl 2013: 69; Wescott & Brinkerhoff 2006; se även Hedberg & Malmberg 2008). Hemländerna kan i allmänhet inte konkurrera med arbete och möjligheter för t ex välutbildade och experter men med migrationen följer tillräckligt med sidoeffekter för att också hemländernas samhällen ska få ta del av kakan. Exempelvis pekar några studier på att när migration i sig ökar möjligheterna till att få ett jobb efter genomförd utbildning kommer också en större efterfrågan på högre utbildning och på sikt sker en höjning av utbildningsnivån (Skeldon 2006). I och med att antalet välutbildade migranter växer har det på sina håll också väckts förhoppningar om att välutbildade migranter i västvärlden ska återvända till sina ursprungsländer eller att de ska hitta former där de kan vara verksamma i både hemlandet och värdlandet (Gil 2006). Ett framgångsrikt exempel på detta är den betydelse som de välutbildade indiska IT-experterna i Silicon Valley (USA) hade för den informationsteknologiska boomen i Bangalore (Indien) under början av 2000-talet (Faist 2008).

Denna forskning medförde något av en vändning i synen på migrationens betydelse för utveckling. Migranternas bidrag till utvecklingen i både värdland och hemland har omvärderats. En företeelse med stor relevans för det diasporaperspektiv som denna kunskapsöversikt främst fokuserar på är studier av så kallade sociala remitteringar (Levitt 2001; 2005; Levitt & Nyberg Sørensen 2004). Remitteringar handlar inte bara om att migranter skickar pengar till sina familjer och släktingar utan också om överföring av kunskap, kontakter, idéer och andra engagemang som kan komma lokalsamhällena i hemlandet tillgodo. Som exempel kan nämnas att migranter deltagit i projekt för att förbättra sophanteringen och de sanitära förhållandena i hemstäderna (Levitt 1998). I andra sammanhang har migranter engagerat sig i kampanjer för att medvetandegöra hemlandsbefolkningarna i frågor som rör demokrati och jämlikhet (Levitt 1998, 2001). Forskningen om sociala remitteringar visar dessutom på vikten av att se sambandet mellan hemlandsbefolkningens relation till de remitterande migranterna och den situation och de villkor dessa har i värdländerna (Lindley 2009).

Även om pendeln tycks ha svängt i riktning mot en optimistisk syn på förhållandet mellan utveckling och migration är debatten fortfarande vid liv. Forskare (och

andra) har på nytt uppmärksammat risken för ojämlika beroendeförhållanden mellan migranterna och dem som bor kvar. När remitteringar blir en huvudintäkt för ett stort antal hushåll ökar detta också ekonomins sårbarhet i detta samhälle (Page & Mercer 2012). Kritikerna menar också att återvandring av migranter inte är en självklar lösning på utvecklingsproblematiken. En definitiv återvandring i yrkesverksam ålder till de hemländer som tillhör utvecklingsländerna är sällan möjlig att förverkliga utan ekonomiska försakelser för de individer som vill återvandra. Återvandrade migranter möter dessutom ofta en social problematik som gör återvandringen svår att genomföra (Olsson 2001, 2013, 2014; King m fl 2014; Tsuda 2009). Ett vanligt mönster är därför en omfattande transnationell mobilitet och upprepade flyttningar mellan de två länderna (Cassarino 2004; Portes 1999). Lisa Åkesson och Maria Eriksson Baaz (2015) förmedlar en viktig insikt som pekar på att en ”lyckad” återvandring inte primärt handlar om de kapitalformer (kunskaper och erfarenheter) som migranter tillägnat sig utomlands. Istället bör fokus ligga på de hinder som migranter möter när de ska verka i hemlandet samt också deras förmåga att omforma det kapital de förvärvat utomlands (Åkesson & Baaz 2015: 2-3). Ytterligare en kritik är att den rika västvärlden ofta tycks vilja ta russinen ur kakan genom att inskränka möjligheterna till invandring i allmänhet samtidigt som de aktivt uppmuntrat invandring av högutbildade och experter inom bristyrken som t ex vård och IT (Skeldon 2008).

Avsikten här är givetvis inte att ta ställning i denna debatt men för den fortsatta diskussionen i denna kunskapsöversikt är det särskilt intressant att forskarna i allt högre grad analyserat de processer som kan leda till att migranter kan vara viktiga i bl a utveckling och återuppbyggnad av hemlandet. Det finns bl a ett antal bredare studier av remitteringar som visat hur migranternas engagemang gett indirekta positiva effekter på den lokala ekonomin i hemlandet (Faist m fl 2013). Det bör emellertid redan här framhållas att värderingen av vad migrationen kan betyda för utveckling alltid faller tillbaka på vad man lägger i orden migration och utveckling (Mercer m fl 2009). En optimism beträffande migrationens förtjänster när det gäller utveckling i ett visst samhälle betyder inte nödvändigtvis att alla parter i denna nexus får förbättrade villkor (särskilt inte de migranter som försöker leva upp till ansvaret). Det är väl dokumenterat att migranterna ofta hamnar i låglöneyrken

inom service och vård i värdlandet. I många europeiska länder (inte minst Sverige) är arbetslösheten bland migranter dessutom hög. Om migration ska fungera som motor för utveckling i policy måste därför också migranternas villkor i värdlandet tas med i bilden. Det handlar om arbetsvillkor, visumregler, kostnader och regler för ekonomiska remitteringar och mycket annat som kan ha betydelse för migranternas förmåga att medverka till utveckling (de Haas 2005). Det finns mycket som talar för att dessa olika aspekter ska integreras vare sig vi talar om en policy som handlar om integration och invandring eller om en policy som rör utvecklingsfrågor i migranternas ursprungsländer. Följaktligen är den diskussion om diasporor som följer en fingervisning om att ”integration” i ursprungssamhället också har ett samband med migranternas möjligheter att bidra till utveckling i ursprungslandet.

Slutnoter Kapitel 4

1 Se http://www.worldbank.org/en/topic/migrationremittancesdiasporaissues/brief/migration-remittances-data och http://pubdocs.worldbank.org/pubdocs/publicdoc/2015/10/102761445353157305/MigrationandDevelopmentBrief25.pdf; för en sammanfattning se http://www.migrationsinfo.se/nyhetsarkiv/remitteringar-nya-siffror-fran-varldsbanken/.

2 Till dessa siffror ska läggas (2014) ca 150 miljarder dollar till övriga länder. Förhållandevis rika länder som t ex Belgien och Spanien är stora mottagarländer samtidigt som de också är sändarländer.

3. Se http://www.regeringen.se/contentassets/2865707df6944d358c4ce39982bf3694/cirkular-migration-och-utveckling.

4. Se http://www.migrationsverket.se/Andra-aktorer/Projektstod-fran-Migrationsverket.html.

5. Diaspora i policyrelaterad forskning

I föregående kapitel framgår bl a att sambandet mellan migration och utveckling länge uppfattades som en i huvudsak ekonomisk fråga och till stor del gäller detta också frågor som berör diaspora. Rajiv Ghandi lär vid något tillfälle ha liknat den indiska diasporan med en bank ”from which one could make withdrawals from time to time” (Weiner 1996: 133). Detta speglar de förhoppningar som länge funnits på att diasporor ska hjälpa sina hemländer ekonomiskt (se t ex Agunias & Newland 2012; Gillespie m fl 1999; Faist 2008; Gamlen 2008; Ketkhar & Ratha 2011; Wescott & Brinkerhoff 2006). Det faktum att det finns en rad historiska exempel på diasporor som är grundade på affärsverksamhet och handel (Cohen 1997) gör denna föreställning än mer rimlig.

Myndigheters och frivilligorganisationers intresse för att engagera diasporor i utvecklingsverksamhet rymmer en strategisk tanke (Lampert 2009; Mercer m fl 2009: 142). Med sin förankring i både hemlandet och värdlandet förväntas diasporor ha den typ av kontakter och språkkunskaper som kan underlätta genomförandet av olika projekt (DFID 2007; Global Commission on International Migration 2005). Denna position kan utnyttjas för direkta insatser på fältet men också indirekt för att t ex sprida intresse och förankra insatserna bland hemlandsbefolkningarna (Lampert 2009). Diaspororna befinner sig således i skärningspunkten mellan de intressen som kan finnas både från värdsamhällets och ursprungssamhället sida samtidigt som de utgör ett slags civilsamhällen som kan kanalisera breda sociala engagemang bland migranterna (Cheran 2006; Itzigsohn 2000; Kerlin 2000; Newland & Patrick 2004).

Jag ska nedan spegla några olika områden där litteraturen behandlar diasporors betydelse i praktiken. Det finns här en sammanhållen litteratur som berör ungefär

samma områden som diskuterades i föregående kapitel. Litteraturen fördelar sig tematiskt över remitteringar (främst kollektiva sådana), kunskapscirkulation och freds- och konfliktarbete. Jag ska nedan ge en bild av hur kunskapen ser ut inom dessa teman. Det finns därutöver en ganska splittrad litteratur som behandlar frågor om migration och migranters villkor i värdlandet. Jag ska ge en summarisk bild också av detta tema men ägnar här en del utrymme åt de mer principiella (potentiella) frågorna om hur policy kan utnyttja litteraturen. Ytterligare en aspekt som speglas i kunskapen om diaspora är värdländernas intresse för sina diasporor (Gamlen 2008, 2013). Litteraturen om detta tema överlappar delvis med de övriga temana, särskilt det tema som handlar om freds- och konfliktarbete.

Remitteringar

Forskningen inom detta område har ägnat särskilt stor uppmärksamhet åt diasporors potential i samband med remitteringar (Carling 2007; Wescott & Brinkerhoff 2006; Kapur 2003). I ett diasporaperspektiv handlar remitteringar i huvudsak om organiserade former av bidrag och insatser. Hur bidrar diasporor till att generera ekonomiska resurser? Vilka projekt och satsningar är diasporor engagerade i? Hur utnyttjar diasporor sin transnationella position mellan hemland och värdland?

En relativt tidig brittisk studie på området kan ge en fingervisning om vikten av att ha kunskap om hur diasporor agerar (Van Hear m fl 2004). I denna studie undersöktes sex olika diasporors engagemang för utveckling och fattigdomsminskning i sina respektive hemlandssamhällen. Forskarna noterade exempelvis att det inom varje grupp av diaspora fanns en mängd organisationer, grupper och institutioner som remitterade till lokalsamhällena i hemlandet (både på kollektiv och individuell nivå) och dessutom gav professionellt kunskapsstöd till olika branscher i hemlandet. Förutom detta noterades att det inom de diasporiska nätverken bedrevs en omfattande affärsverksamhet där de lokala företagen på hemorten var involverade. Dessutom betalades det in skatt som gynnade ekonomin i hemlandssamhället. Förutom detta engagerade sig många diasporor i lokal social verksamhet och

bedrev olika typer av lobbyverksamhet som syftade till att få igenom samhällsförändringar. Studien visade att det fanns många positiva utfall i diasporornas verksamheter bl a när det gäller katastrofhjälp, utbildning och hälsa.

Forskarna pekade på att diasporornas betydelse för utveckling, fattigdomsbekämpning, fredsarbete och införande av demokratiska värden och bruk skulle kunna vara större om de också gavs större plats i policy. Bland annat skulle diasporornas kontakter kunna utnyttjas i marknadsutveckling och handel och på så sätt bidra till ökade inkomster för fattiga hushåll i hemländerna. För att detta ska ske måste emellertid förutsättningarna för att ha ett engagemang i hemlandet förbättras. De migranter som är aktiva i utvecklingsarbete ska inte tvingas ta onödiga ekonomiska och politiska risker. Vidare pekade forskarna på vikten av att minska kostnaderna för olika slags ekonomiska transaktioner, att åstadkomma investeringsalternativ som har en koppling till hållbart utvecklingsarbete och att i högre grad bjuda in föreningar och organisationer från diasporan i olika skeden av utvecklingsverksamheten (Van Hear m fl 2004: 2). Det betyder för den skull inte att detta engagemang saknar en baksida. Den brittiska studien understryker vikten av att ha ett kritiskt perspektiv på möjligheter och begränsningar för diasporor (2004: 22-23). Exempelvis nämner kunskapsöversikten att olika diasporiska grupperingar i en del fall aktivt stöder krigförande sidor i konflikter och att en del av diaspororna själva agerar på så sätt att ojämlikheterna i hemlandssamhället riskerar att öka. Det konstateras dessutom att diaspororna ibland har egenintressen i hemlandet och att detta påverkar deras verksamhet.

Forskningen pekar på att de sociala remitteringar som sker genom diaspora delvis bärs upp av vad jag här kallat ett transnationellt civilsamhälle (Cheran 2006; Faist m fl 2013; Khayati 2011). Detta är också en bärande struktur i de uppmärksammade ”hemortsföreningar” (”hometown associations”) som vuxit fram i främst Nordamerika (Faist 2008; Lampert 2009; Levitt 1998; Orozco 2006; Portes & Landolt 2000; Reynolds 2009; Vertovec 2003). Hemortsföreningarna bygger i grunden på kedjemigration från en och samma ort eller region i ett hemland. Också efter utvandringen har dessa migranter bosatt sig i samma område. Hemortsföreningarna är ett sätt för nätverk att organisera stödet både till dem som bor i samma område

i värdlandet – ungefär som en invandrarförening – och dem som bor i hemlandet. I utvecklingsavseende handlar det här ofta om donationer till olika projekt i hemorten, t ex utbyggnad av den lokala fysiska infrastrukturen (vägar m m) och kommunikationsnätet (tele, IT m m), eller till upprustning av offentlig service och rekreation (Faist m fl 2013: 77).

Hemortsföreningar är i stor utsträckning förknippade med den mexikanska och centralamerikanska migrationen till USA. Men det finns exempel på liknande engagemang och sammanslutningar av migranter från t ex västra Afrika, Mellanöstern och södra Asien i det europeiska sammanhanget (t ex Faist 2008; Faist m fl 2013; Hammond m fl 2011; Lampert 2009; Van Hear m fl 2004). I Sverige har hemortsföreningar som begrepp ingen större spridning men företeelsen kan ha relevans för det svenska tänkandet kring såväl utvecklings- som migrationspolicy.[1] Jag ska återkomma till hemortsföreningarna senare i kunskapsöversikten men det kan här konstateras att det på flera håll ges en positiv bild av deras bidrag till utvecklingen i hemlandet (Faist 2008; Faist m fl 2013). Det finns uppgifter som säger att några mexikanska småstäder erhållit donationer från hemortsföreningar i USA som sammanlagt är upp till sju gånger så stora som stadens normala budget till offentligt arbete (Orozsco & Lapointe 2004: 39).

Hemortsföreningarna kan ses som ganska typiska exempel på diasporiskt engagemang i hemlandet. Trots många positiva rapporter om hemortsföreningarnas insatser finns det också en kritik mot deras sociala remitteringar (se Faist m fl 2013; Mercer m fl 2009; Orozsco 2006). I denna kritik nämns bl a att det i allmänhet är relativt få migranter som är engagerade och att deras civilsamhälleliga bas därför ofta överskattas. De donationer som driver verksamheten är oregelbundna och stöden blir därför kortsiktiga. Ett annat argument som känns igen från den allmänt kritiska synen på migrationens roll i utveckling uppmärksammar ojämlika maktförhållanden mellan parterna i hemlandet och de diasporiska organisationer och föreningar som tillhör givarsidan. Detta tyder på att diasporornas sociala remitteringar kan bli viktiga bidrag i utveckling först när det finns en stark civilsamhällelig mobilisering i värdlandet och/eller hemlandet. Men det är också viktigt att se att dessa bygger på organiserade initiativ vars kontinuitet hänger samman med en rad andra fakto-

rer. Exempelvis har det betydelse vilken inställning som de lokala myndigheterna i hemlandet har till diasporornas verksamhet. Många hemortsföreningar har lyckats med att få till stånd ett fungerande samarbete kring det stöd som ges och självfallet ökar chansen att verksamheten får en kontinuitet och dessutom tillträde i det mottagande samhället. Men även det omgivande värdlandsamhällets villkor har betydelse för hur diasporor kan agera. Frånvaron av mellanstatliga avtal, krångel kring transaktioner och höga avgifter är exempel på försvårande omständigheter. En illustration av detta ges i Alistair Hunters (2011) studie av pensionerade nord- och västafrikanska gästarbetare i Frankrike. Trots att migranterna många gånger själva ville återvandra till sina ursprungsländer förväntades de trots pensionering skicka remitteringar till släkten i hemlandet. Då avtal saknades med hemlandet tvingades migranterna stanna kvar i Frankrike för att få pensionen utbetald.

Det finns emellertid en mer principiell kritik mot ett förutsättningslöst medverkande av diasporor i den här sortens utvecklingsverksamhet. Som många andra civilsamhälleliga organisationer i värdlandet har diasporor ofta en politisk koppling. I en del fall är det tydligt att de diasporiska organisationerna är inblandade i konflikter i hemlandssamhällena (Turner & Kleist 2013). Diasporors koppling till politiska rörelser splittrar ofta migranternas ”nationella enhet” i värdlandet. Förekomsten av motsättningar har givetvis betydelse för det engagemang som kan mobiliseras genom diaspora och det kan dessutom påverka stödets inriktning och mottagande i hemlandet. En sammanhängande problematik är att det är vissa (starka) organisationer som kommer att utgöra representanter för diasporor i olika samarbeten medan andra och mindre framträdande organisationer inte bjuds in till sådana. En studie av ett antal ghananska diasporiska organisationer visar dessutom att det finns konkurrens om de resurser som utvecklingsverksamhet genererar (Marabello 2013). Detta smittar av sig till värdlandet där nya diasporiska aktörer som vill ta del av resurserna för utveckling i hemlandet omdefinierar sin verksamhet. Slutsatserna från en sådan kritik skulle således tala för en policy som anger tydliga villkor och kriterier för ett samarbete mellan t ex myndigheter och diasporiska organisationer. Kritiken talar också för en tydlig styrning där parterna gemensamt kommer överens om verksamhetens inriktning och där partsintressen inte tillåts ta över.

Diskussionen om diaspora och sociala remitteringar sätter fingret på den kollektiva sidan i diaspora. Det är social organisering och mobilisering av engagemang som är diasporornas ”nisch”. Att bli del av en diaspora innebär ofta att ingå i ett slags civilsamhälle där stödet till hemlandet är en norm; det förväntas av individer och hushåll att de ska stödja välgörenhet och ge pengar till olika satsningar. Den intensitet som karaktäriserar hemlandsengagemanget i varje diasporiskt fall handlar därför inte bara om ekonomisk förmåga utan också om de normer, förväntningar och sociala tryck som utvecklas inom nätverken av migranter. Detta innebär också att de samhälleliga villkoren och förutsättningarna för att skapa sådana engagemang blir viktiga. Diasporor som lever under goda villkor, som inte är splittrade av t ex politiska stridigheter eller religiösa motsättningar och som har stor press från hemlandet att hjälpa sina släktingar och hemorter, har sannolikt förutsättningar för en god uppslutning i dessa frågor. Diasporor som utvecklas under förhållanden med stor ekonomisk och social press på migranter kan naturligtvis inte räkna med samma uppslutning i (jfr Al-Ali 2001). Remitteringarna kommer sannolikt att öka om de migranter som ska skicka pengar och engagera sig i stöd för hemlandet i övrigt får goda villkor och försörjningsmöjligheter i värdlandet. En baksida med detta är att diasporor kan utveckla sociala tryck på att t ex ge ekonomiska bidrag eller på andra sätt hjälpa hemlandsbefolkningen som kan innebära en tung börda för enskilda migranter (Lindley 2009).

Med tanke på den splittring som förekommer i många diasporiska sammanhang kan en samordning av de diasporiska organisationernas verksamhet förbättra de allmänna förutsättningarna för diaspororna att verka långsiktigt och legitimt i sina hemländer. En sådan samordning kan öka förtroendet för en diaspora. En organisation som företräder en bred diaspora där de politiska utspelen är mindre framträdande har troligen också bättre förutsättningar att få erkännande i omvärlden. Om de diasporiska organisationerna kan verka i en sådan miljö och dessutom under förmånliga villkor med liten byråkrati och små kringkostnader skulle stödet troligen bli bättre organiserat. Här nämner litteraturen statliga subventioner för att sänka migranternas egenkostnader i samband med t ex rekryteringsresor och remittering (Martin 2014; Nyberg- Sörensen 2014). Litteraturen om diasporornas roll i utvecklingsverksamhet har med några undantag dock försummat att diskutera dessa samband.

Kunskapsaktörer

Diskussionen om sociala remitteringar och hemlandsföreningar handlar framförallt om diasporors betydelse för den allmänna samhällsutvecklingen i hemlandet. Ett mer specifikt område där ett diasporiskt engagemang märks är i samband med utbildning och kompetens. Den policyrelaterade litteraturen har därför diskuterat hur utbildning, kunskap och professionell yrkeserfarenhet av olika slag kan komma hemlandet till nytta genom kunskapsöverföring och utbyten av olika slag (Kuznetsov & Sabel 2006; Meyer 2001; Skeldon 2008; Wescott & Brinkerhoff 2006). Forskningen om diaspora och kunskap handlar dock i högre grad om hur nätverk och organisationer kan bidra till att höja kompetensen i hemlandet genom att t ex samarbeta med myndigheter eller genom att på egna initiativ uppmuntra högutbildade att engagera sig i hemlandsfrågor.

Inom detta fält märks ett antal studier av högutbildade experter och professionella som engageras i utvecklingsinsatser, t ex ”scientific diasporas” (Barré m fl 2003; Séguin m fl 2006; Tejada & Bolay 2010). Litteraturen handlar bl a om olika initiativ för att mobilisera dessa experter och professionella och om återvandring och underlättandet av cirkulation av kunskap mellan diasporiska nätverk och hemlandssamhället (Faist 2008; Mullings 2010;Tejada & Bolay 2010; Turner 2005; Wescott & Brinkerhoff 2006). Exempelvis har myndigheter i de olika hemländerna, t ex Turkiet och Mexiko, och ett antal NGOs och andra typer av internationella organisationer (t ex IOM, ILO och i svenska sammanhang Forum Syd) tagit initiativ för att organisera kunskapsutbyten. En ”enkel” lösning på hemländernas ”kunskapsbehov” kan tyckas vara återvandringen av välutbildade och andra med relevant kompetens. Ofta har dock förhoppningarna om återvandring grusats bl a därför att migranterna fått svårt att slå sig in på arbetsmarknaden i hemlandet. Dessutom förekommer att såväl hemlandsbefolkning som myndigheter har haft en mindre accepterande syn på återvandrande migranter (Tsuda 2009). Istället för att räkna med att framgångsrika migranter ska återvända till sitt hemland i yrkesverksam ålder och (med sämre villkor) engagera sig i utvecklingen av detta har temporär återvandring lanserats som ett alternativ (Faist 2008). En studie av ett IOM-finansierat program för tem-

porärt återvändande visar också att välkvalificerade migranter med anknytning till Afghanistan kunde ge ett mycket positivt bidrag till överföring av kunskap och uppbyggnaden av kompetens främst genom väldigt konkret och informellt förmedlat lärande (Kuschminder 2013). Kopplingen till det som i policy kallats för ”cirkulär migration” är här tydlig.[2]

Det betyder för den skull inte att den kompetens som förvärvats utomlands med automatik är överlägsen den kunskap som förvärvats i hemlandet och inte heller att det finns något enkelt sätt att flytta kunskap mellan länderna (Åkesson & Baaz 2015). Det finns en rad frågor att lösa – inte minst sådana som har med nationella skillnader i utbildningssystem och anpassning av kompetens att göra. I den mån den kunskap och de erfarenheter som de migranter som temporärt eller permanent återvandrar har ska komma till användning i hemlandet måste det skapas tillåtande strukturer. Flera studier visar att diasporor är beroende av att det finns en vilja och policy i både hemland och värdland som s a s ställer upp på deras verksamhet. Detta kan ske genom att t ex verka för fri tillgång till informationsresurser och långsiktiga stöd till uppbyggnad och samordning av kunskapsnätverk. För att sådana satsningar på kunskapsutbyten ska få framgång så måste det dessutom komma till en förankringsprocess som inkluderar ett bredare skikt inom nätverken (Wescott & Brinkerhoff 2006: 145). Rekryteringen av kompetens och mobiliseringen av engagemang hänger på att det kommer ut tillräcklig information till den diasporiska befolkningen och att det etableras plattformar för att samverka i dessa frågor. Det engagemang som diasporor kan ha i dessa frågor hänger i grunden samman med de möjligheter som finns till att verka i hemlandet. Humanitära villkor, rättssäkerhet och säkerhetsläge är avgörande förutsättningar (t ex Hammond m fl 2011). Det handlar dessutom om den historia som diaspororna själva haft i hemlandet och hur denna präglat deras verksamhet där (Burgess 2014; Wescott & Brinkerhoff 2006, 2011; Horst 2013).

Det är emellertid i detta sammanhang återigen viktigt att peka på den betydelse strukturer och villkor i diasporornas situation i värdlandet har för att generera engagemang och kompetens. Det är ofta välutbildade och intellektuella som går i fronten för diasporor genom att t ex ha ett ledarskap i organisationer. Tillsammans

med dem som på olika sätt gjort en framgångsrik karriär i värdlandet kan de vara förebilder för gemene man och visa på värdet att satsa på kvalificerad utbildning och göra yrkeskarriär (jfr Dumont 2007). Men framväxten av ett bredare skikt av välutbildade kräver också att det finns samhälleliga förutsättningar för detta. Diskriminering på arbetsmarknaden och allmänt hårda villkor för migranterna i värdlandet minskar benägenheten till att satsa på utbildning och sannolikt har detta följder som går ut över viljan att engagera sig i hemlandsinriktad verksamhet. För att diasporor med den kvalitet som efterfrågas i samband med t ex utveckling ska kunna åstadkommas krävs att utbildnings- och yrkesmeriter från andra samhällen också blir erkända i värdlandet, att examen valideras på ett rättvist sätt och att diskriminering inom utbildning och arbetsmarknad motarbetas. I de flesta värdländer, inklusive Sverige, är visserligen utbildning formellt sett öppen för samtliga medborgare men det finns samtidigt fakta som visar att migranter går vidare till högre utbildning i betydligt mindre utsträckning än vad majoritetsbefolkningen gör. På sikt skulle därför en bredare policy kring utbildning och välfärd som inkluderar satsningar på migranternas utbildning och en mer öppen arbetsmarknad sannolikt ge goda samhällseffekter. Det är inte bara möjligheterna till att integreras i samhället som förbättras utan också förutsättningarna för myndigheter att etablera samarbeten med diasporor i utvecklingsfrågor.

Fred, konflikt och politiskt spel

Ett viktigt tema i litteraturen om diaspora handlar om internationella relationer och den roll diaspora kan spela i fredsförhandlingar och återuppbyggnad av hemlandet. Temat överlappar framförallt med diskussionen i avsnittet om remitteringar. Det är framförallt en deskriptiv tillämpning av diasporabegreppet som märks i denna litteratur. Det handlar om exilgrupper, politiska organisationer, religiösa institutioner och företag – ibland också om ”minoritetsbefolkningar” i största allmänhet – som är verksamma eller bosatta utomlands utan särskild hänsyn till de formerande processerna bakom dessa.

Litteraturen om diasporornas engagemang inom fred och utveckling innehåller numera en ganska riklig flora av empiriska studier (Adamson & Demetriou 2007; Østergaard-Nielsen 2001, 2011). Forskningen har framförallt bidragit med insikter om diasporors politiska agens och aktörskap i komplexa internationella och transnationella relationer (Koinova 2010; Shain & Barth 2003; Sheffer 1986, 1995, 2003). Bland annat har diasporornas roll i förhandlingar mellan aktörer i politiska konflikter och säkerhetsfrågor uppmärksammats. Ett exempel är den judiska diasporan i USA som många gånger med framgång bedrivit lobbyverksamhet för att påverka utrikespolitiska beslut i israelisk favör. Samtidigt har samma diaspora också agerat på den israeliska inrikespolitikens arena för att påverka beslut i ”amerikansk” riktning (Shain 1999; Shain & Barth 2003). Turkiska och kurdiska organisationer i Europa är exempel på diasporor på liknande sätt är transnationellt verksamma för att få inflytande över den nationalstatliga politiken i både värd- som hemland (Østergaard-Nielsen 2001; Emanuelsson 2005).

En stor del av den litteratur som finns på området handlar om freds- och utvecklingsarbete i områden med pågående eller nyligen avslutade konflikter.[3] Med sina kontakter och lokalkunskaper om historiska och politiska relationer kan diaspororna antas ha självskrivna roller som brobyggare och mäklare mellan parter i konflikter. Men litteraturen ger en fingervisning om att diasporor vare sig är självklara fredsmäklare eller alltid de mest lämpade aktörerna för att delta i återuppbyggnadsverksamhet, t ex beroende på inblandning i konflikter och stöd till stridande parter.[4] I en del fall är diasporornas inblandning också en bidragande orsak till fortsatta stridigheter. Mot den bakgrunden kan diasporiska organisationer från samma nation stå på olika sidor i konflikter. Det förekommer därför att konflikter ”importeras” till värdländerna (Pirkkalainien & Abdile 2009). En studie av politiska relationer mellan turkiska och kurdiska organisationer i Sverige bekräftar en liknande utveckling och visar dessutom att motsättningar också förts vidare till nästa generation (Basar 2013).

Tyngdpunkten i den forskning som berör detta tema handlar dock om diasporornas stöd och engagemang till sina hemländer i bredare mening (Baiser & Swain 2008; Horst & Gaas 2009; Horst m fl 2010; Horst m fl 2015; Pirkkalainen & Abdile Mahdi

2009; Shain & Barth 2003). Det handlar om initiativ för att skapa stabilitet och utveckling i hemlandet i politisk mening men också genom att ge direkta materiella stöd som avser återuppbyggnad av samhällen som under lång tid varit i krig eller inbördeskrig. En rad studier har diskuterat hur till exempel remitteringar, kunskapscirkulation, normpåverkan och lobbyverksamhet kan bidra till stabilitet och långsiktig demokratisk utveckling.[5] Här märks en tilltro till diasporornas tillgång till ett särskilt socialt och kulturellt kapital som kan användas i bl a fredsprojekt och demokratisering med hänsyn till långsiktig stabilitet och motverkande av social oro. En liknande syn speglas i en ”Policy brief” (nr 2, 2009) från International Peace Research Institute, Oslo (PRIO) där Cindy Horst och Mohamed Husein Gaas sammanfattar ett större projekt om hur de etiopiska, eritreanska och somaliska diaspororna engagerar sig i fredsarbete och demokratiutveckling. Här lyfter man bl a fram hur de diasporiska organisationerna har agerat på ett direkt plan i sina respektive hemländer genom att bedriva politisk lobbying, ge materiellt stöd och på andra sätt bidra till uppbyggnaden av samhället. Samtidigt arbetar dessa organisationer i kulisserna genom att t ex medla och förmedla kontakter som kan gynna utvecklingen men också genom att informera om situationen i hemlandet för att med detta uppnå större förståelse och stöd för sitt arbete (jfr Burgess 2014).

De organisationer som föds ur diaspora är sällan politiskt neutrala. I en del fall har organisationer agerat med egna intressen som främsta bevekelsegrund. Detta är i sig inget som förvånar med tanke på att olika politiska beslut och direktiv i hemlandet kan ha en mycket avgörande betydelse för diasporors ställning i båda länderna. Exempelvis kan återvandring i praktiken hänga på att det tas enskilda politiska beslut som tillåter att tidigare dissidenter flyttar tillbaka (t ex amnesti för politiska flyktingar) eller att det finns politisk vilja för att undanröja lagar och regler som försvårar återvandring (Shain & Barth 2003). En officiell medverkan av diasporiska organisationer i freds- och utvecklingsarbete bygger till stor del på att hemländerna är beredda att acceptera detta. Forskningen har i allt högre grad uppmärksammat ursprungsstaternas intresse för sina diasporor (Gamlen 2008; Lundgren Jörum & Lundgren 2015). Bland annat inrättade den filippinska staten redan år 1980 ”The Commission of Filipinos Overseas” för att stödja sin diasporiska befolkning. Sverige har inget särskilt organ som verkar för utlandsbefolkningen men ungefär

hälften av FNs övriga medlemsstater har inrättat myndighetsinstitutioner som ansvarar för relationerna med diasporor (Gamlen 2014). Detta är en markant ökning som bl a tycks hänga samman med en ökad globalisering och transnationalism (Gamlen 2008). En ”kompaktare” värld i åtminstone kommunikativt avseende och mer gränsöverskridande relationer har fäst uppmärksamheten på de möjligheter som diasporiska organisationer har i samband med mellanstatliga relationer.

Många länder erkänner existensen av den diasporiska befolkningen och försöker tillhandahålla viss service till den men stater som t ex Indien, Haiti, Mexiko och Marocko är dessutom aktivt bidragande till att upprätthålla ”sina” diasporor (Gamlen 2008). Det kan finnas en mängd olika anledningar till detta intresse från staternas sida. För en del stater överväger de ekonomiskt-pragmatiska skälen – Indien, Filippinerna och Mexiko är exempel på detta – medan andra (t ex Eritrea, Rwanda och Sri Lanka) har haft ett politiskt intresse av att kontrollera de migranter som lever i exil. Det finns därutöver en rad stater som grundar sitt intresse för diaspororna i ett slags nationalistisk expansionism (t ex Ryssland, Tyskland och Sydkorea) och slutligen har intresset för diasporor kommit från en mer subtil och övergripande styrprocess där staterna i sig agerar på en global nivå där ansvaret för presumtiva medborgare – oavsett bosättningsland – blivit en politisk fråga (Gamlen 2014). I diasporabegreppet märks förändringar i samtidens syn på nationell identitet och stat. Den nationella tillhörigheten är som regel inte längre begränsad till vare sig statens geopolitiska gränser eller till det formella medborgarskapet (Adamson & Demetriou 2006). Stater som har en stor utlandsbefolkning i ett visst land anser sig därför ofta ha en legitim rätt att blanda sig i denna stats politiska process. Den ryska statens agerande till ”försvar” för rysskspråkiga i forna Sovjetstater kan vara ett exempel. Men diasporor dras också in i det politiska spelet av motsatt anledning. Fallet med den amerikanska judiska diasporans inflytande på den israeliska politiken kan vara ett exempel på detta. Diasporor har således i allt högre grad kommit att bli aktörer och delvis också brickor i ett globalt politiskt spel.

Hemländerna har ofta sett på sina diasporor med stor misstänksamhet (t ex Horst 2013; Lundgren Jörum & Lundgren 2015; Turner 2013). Detta har att göra med den problematik till hemländerna, bl a i form av en historia med politiska konflikter,

som tidigare nämnts (jfr Brinkerhoff 2011; Horst 2013; Turner 2013). Ett exempel på detta är Etiopien och dess relation till sina diasporor. För att undvika en inblandning i det som betraktas som Etiopiens inre angelägenheter har den etiopiska staten lagstiftat om att frivilligorganisationer som har mer än 10 procents utländsk finansiering också ska betraktas som ”främmande” frivilligorganisationer. De diasporiska organisationer som engagerat sig i freds- och utvecklingsverksamhet tillhör i allmänhet denna kategori. Samtidigt tillåter inte lagen att främmande frivilligorganisationer direkt arbetar med fred och mänskliga rättigheter i Etiopien och på så sätt kan man lagmässigt undvika en politisk inblandning (Horst & Gaas 2009; Horst 2013). Ett annat exempel är de olika diasporor som uppkommit efter folkmorden i Rwanda (1973 och 1994). Simon Turner (2013) diskuterar i samband med detta den rwandiska statens omfattande försök att styra en potentiellt sett fientlig befolkning. En strategi som staten använt sig av är, enligt Turner, inkludering i vad som framställs som en nationell gemenskap. Detta sker bl a genom att iscensätta en rad dialogfrämjande möten, sommarläger och besöksprogram. En inkludering i en nationell gemenskap framstår här som en politisk strategi från statens sida eftersom det innebär att grupper och organisationer får ta ställning. De grupperingar som väljer att delta kommer också indirekt att legitimera det statliga agerandet medan de som av olika skäl väljer att ställa sig utanför (eller de som staten betecknar som alltför ”extrema”) kan identifieras och definieras som fientliga till statens utsträckta hand (ibid.). Den rwandiska statens agerande kan vara ett exempel på hur stater på olika sätt försöker styra och utnyttja diaspororna för sina nationella anspråk men också på hur staten kan exkludera och oskadliggöra diasporor som anses obekväma. De kurdiska och tamilska diaspororna är liknande exempel med koppling till pågående konflikter om makt och nationella rättigheter i hemregionerna. Bl a förekommer det en rad rapporter om hur hemlandsregimer infiltrerat de diasporiska organisationerna i syfte att t ex splittra motståndet och underminera deras politiska kraft. Inte minst påverkas den diasporiska mobiliseringen av att sådana uppgifter om agenter och infiltration cirkulerar bland migranterna.

Sammanfattningsvis visar litteraturen inom detta tema att det finns stora förhoppningar på att diasporor ska bidra i freds- och återuppbyggnadsverksamhet. Det finns också en befogad optimism som menar att diasporor ofta har bra möjlig-

heter att agera för en fredlig och stabiliserande utveckling i hemlandet (vilket jag återkommer till senare i kunskapsöversikten). Det är främst deras ställning i relation till såväl hemland som värdland som föranleder denna optimism. Diasporor förväntas ofta ha nödvändiga kontakter för att verka i hemlandet samtidigt som de kan vara en representant för hemlandsbefolkningen i värdlandet. De migranter som engagerar sig i diasporor har ofta också nödvändiga språkkunskaper och andra resurser för att delta i återbyggnaden. Samtidigt är deras roll i sådana sammanhang omtvistade. Många av de diasporiska organisationerna har tagit ställning i de konflikter som rasar i hemländerna. Ibland tillhör staten fiendesidan och det finns begränsade möjligheter att öppet bedriva verksamhet i hemlandet. Forskningen visar dessutom att diaspororna i allt högre grad dras in i ett politiskt spel som handlar om såväl mellanstatliga relationer som hemlandets intresse av att kontrollera dem i politiska maktsyften. Förekomsten av ett sådant politiskt spel är givetvis en varningsklocka för att bedriva en policy som alltför okritiskt omfamnar ett samarbete med diasporiska organisationer.

Utbildning, integration och välfärd

Tyngdpunkten i genomgången har hittills legat på diasporiskt engagemang i hemländerna. Den litteratur som behandlar de mer generella villkoren för migranter och vad en diasporisk rörelse kan ha för betydelse för migranternas levnadssituation i värdlandet är inte lika enkel att fånga. Diskussionen om hemortsföreningar och sociala remitteringar visar att sambandet mellan migranternas villkor i värdlandet och ett diasporiskt engagemang för utveckling är viktigt (t ex Faist m fl 2013; Levitt 2001; Lindley 2009; Orozco 2006; Van Hear 2004; se även Desiderio & Weinar 2014). I avsnittet om ”kunskapsaktörer” lyftes frågan om de villkor som migranter möter när de ska skaffa sig utbildning och yrkeserfarenhet. De andra avsnitten har också berört det omvända förhållandet; att diasporornas historia i hemlandet, t ex anknytningen till olika politiska läger, kan ha betydelse för agerande i värdlandet. Frågorna om hemlandsengagemang är med andra ord inte åtskilda från frågor som

berör migranternas situation i värdlandet. I detta avsnitt är avsikten att komplettera denna bild med diskussioner om diasporans engagemang i värdland och deras betydelse för migranter i allmänhet.

Forskningen om transnationell migration och hur sociala nätverk flätas samman i sociala fält (Basch m fl 1994) är grundläggande för en förståelse av diasporans engagemang och betydelse för migranternas levnadsvillkor. Det finns relativt många studier av nätverk och hur de på olika sätt kan organisera en transnationell tillvaro för migranter. De vanligaste exemplen handlar om nyanlända migranter som utnyttjar sina kontakter med diasporiska nätverk, vilka har de informella kontakter som behövs för att etablera sig i det nya landet (s k ”opportunity hoarding” – Tilly 2003). I en tidig studie av kinesiska migranter från Hongkong till Storbritannien visar James Watson (1977) hur migranterna byggde upp ett system av tjänster som släktingar och andra i nätverken kunde använda för att göra flytten smidig. Det handlade bl a om anskaffning av visa, köp av resehandlingar, bostad och arbetstillfällen (vanligen i ett företag som ägdes av en släkting) i Storbritannien. Samma kedja av tjänster kan också agera i motsatt riktning för dem som väljer att flytta tillbaka till Hongkong. Detta system omgärdas och upprätthålls av en social och politisk organisation inom nätverken men som i en del fall också agerar gentemot det brittiska samhället i syfte att ta tillvara nätverkens intressen. Detta system för att upprätthålla sociala relationer och organisera gemensamma angelägenheter på ett transnationellt plan kan fångas i begreppet ”transnationella sociala rum” (Faist 2000; Olsson m fl 2007).

Det finns också exempel på att nätverk av frivilliga med särskild kompetens erbjudit professionellt stöd till migranter på filantropisk basis. Exempelvis har Tigray Development Association (TDA) och *Association of Ethiopian Health and Health-related Professionals in Sweden* (AEHHPS) varit ett viktigt stöd för många etiopier i Sverige (Bharu m fl 2014). Några intressanta exempel på studier som omfattar diasporor (och som jag återkommer till i nästa avsnitt) är studier som knyter an till frågor om sociala remitteringar och transnationella försörjningsstrategier. Litteraturen inom migrationsforskningen kan ge många exempel på hur sociala nätverk utgör ett slags civilsamhällelig bas för migranter från samma land eller region (se diskus-

sionen i samband med remitteringar). Diasporor som baseras i täta sociala nätverk har sannolikt en viktig roll att spela i samband med den typ av sociala stöd som efterfrågas framförallt bland ekonomiskt utsatta grupper. Exempelvis visar Charlotta Melander (2009) att somalierna i Sverige har utvecklat försörjningsstrategier som innebär ömsesidiga förpliktelser inom ett transnationellt nätverk av släktingar (men också grannar och vänner) att hjälpa varandra i olika behovssituationer.

Samtidigt bör det påpekas att förekomsten av diasporiska rörelser och nätverk i sig inte är en lösning på t ex socialt stöd för utsatta migranter (McMichael & Manderson 2004; Morosanu 2013). Generellt sett handlar det om resurser och tidsperspektiv. I migrationssammanhang kan t ex flykt och krigstrauman ställa krav på långsiktiga insatser av professionell personal som diasporor sällan har tillgång till. Däremot finns uppgifter att fylla i olika integrationsinsatser, t ex anpassning av arbetsmarknadsåtgärder som riktas till migranter, och i flyktingmottagande som länkar till nyanlända asylsökande och flyktingar (Crisp 2005). Genom de transnationella nätverk som bygger upp diaspororna kan myndigheter hitta samarbeten som t ex skulle underlätta informationsinsatser till nyanlända migranter eller till och med till migranter innan de nått värdlandets gränser. Det är dock förhållandevis få studier som på ett medvetet och systematiskt sätt undersökt hur diasporor agerar gentemot migranter.

Bakgrunden till detta svaga intresse för värdlandssidan i diasporaforskningen kan vara en seglivad uppfattning om att integration/assimilation å ena sidan och transnationellt engagemang/diaspora å den andra är ett slags nollsummespel (Tsuda 2012). Enligt denna uppfattning skulle således migranters transnationella engagemang ha en negativ inverkan för integration. Detta skulle i så fall innebära att de som har ett stort transnationellt engagemang i hemlandet inte blir integrerade och vice versa skulle de som är starkt integrerade eller assimilerade vara mindre benägna att verka för utveckling i ursprungssamhället. Med detta antagande blir således diaspora en process som motverkar integration och därför blir diasporiska representanter (t ex invandrarföreningar) mindre intressanta för den policyrelaterade forskningen, så länge det inte handlar om hemlandsengagemang och återvandring.

Samtidigt visar forskningen att det ofta är de som är ”mest integrerade” som är engagerade i hemlandsföreningar och välgörenhetsprojekt (Faist 2007). Det är också de som lyckats bäst som bidrar med de mest betydande hemlandsinvesteringarna och remitteringarna.

Det finns en hel del forskning om transnationell migration och diaspora som ifrågasatt ”nollsumme-hypotesen”. Denna forskning visar bl a att ett socialt, ekonomiskt och emotionellt engagemang i det s.k. hemlandet inte behöver minska ett engagemang i värdlandet (Al-Ali & Koser 2002; Amelina & Faist 2008; Basch m fl 1994; Levitt 2003; Vertovec 2005). Det finns inga glasklara samband mellan transnationella aktiviteter och identifikationer å ena sidan och migranternas sociala och kulturella integration å den andra (Snel m fl 2006). Marianne Takle (2012) visar, utifrån en studie av verksamheten i 133 ”invandrarföreningar” i Oslo, att föreningarna försöker utveckla en verksamhet som i allmänhet riktar sig till såväl hemland som värdland (jfr Amelina & Faist 2008). Diasporisk praktik är transnationell och relationerna till värdland och hemland är triadisk. Den problematik som diasporor erfar i hemlandet hör samman med situationen i värdlandet och vice versa. Detta är intressanta samband som litteraturen till stora delar tycks ha glömt bort.

Slutnoter Kapitel 5

1. Ett exempel är emellertid de finska hemortsföreningarna i framförallt Eskilstuna, se Lukkarinen-Kvist 2006.

2. Se fotnot 8; http://www.regeringen.se/contentassets/2865707df6944d358c4ce399 82bf3694/cirkular-migration-och-utveckling. Se även http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/networks/european_migration_network/reports/docs/emn-studies/circular-migration/oa_emn_synthesis_report_temporary__circular_migration_publication_oct_2011_en.pdf, http://booksandjournals.brillonline.com/content/journals/10.1163/15718166-12342077

3. Se Pirkkalainien & Abdile 2009 för en översikt.

4. Se Shain & Barth 2003 för en genomgång av diasporornas intressekonflikter.

5. Se Lundgren Jörum & Lundgren 2015 för en översikt.

6. Diasporor som möjlighet

Under avsnittet ”Remitteringar” i föregående kapitel lyfte jag fram hemortsföreningarna som exempel på hur ett diasporiskt engagemang i hemlandet kan se ut. Hemortsföreningar byggs framförallt på ett samverkande engagemang mellan migranter och olika aktörer i en hemort samt på migranternas sociala remitteringar och donationer. Jag ska här återvända till detta fenomen och med hjälp av några särskilt intressanta drag utveckla en kritisk diskussion som kopplar ihop policy med diaspora. Jag ska i detta avsnitt också titta närmare på ett liknande engagemang inom den somaliska diasporan där framförallt återuppbyggnad av samhället i hemlandet står i fokus. Exemplet aktualiserar en rad frågor som bl a politiska beslutsfattare och policyprofessionella bör ställa sig när diasporor verkar i ett komplext politiskt och socialt sammanhang. Ett tredje exempel behandlar välfärdsfrågor för den somaliska befolkningen i Sverige. Vilken betydelse har somaliernas diasporiska sociala organisation för migranternas försörjnings- och välfärdsproblem?

Hemortsföreningar

De amerikanska hemortsföreningarna bygger i grunden på kedjemigration från en och samma ort eller region i ett hemland till en och samma ort i ett värdland. De två orterna upprätthåller sedan olika sociala, politiska och ekonomiska relationer genom föreningens verksamhet. Dessa föreningar fungerar som en intresse- och stödförening för migranterna i värdlandet men framförallt är deras verksamhet inriktad på att stödja hemorterna (Faist m fl 2013; Orozsco 2006). Hemortsföreningarna påminner därför mycket om välgörenhetsorganisationer. De som är aktiva i föreningarna är ofta politiker, tjänstemän och affärsmän i värdlandet men också lokala representanter från t ex kyrkan och kommunen i hemlandet. Syftet är att implementera och genomföra olika satsningar som kan gynna hemorten och som samtidigt kan bidra till kulturella utbyten mellan de två orterna.

Manuel Orozcso (2006, 2008) har i flera studier diskuterat hur de centralamerikanska hemortsföreningarna i USA agerar för att stödja sina hemorter. Den huvudsakliga uppgiften tycks bestå i att organisera insamlingar och donationer av olika slag, t ex i samband med naturkatastrofer i hemlandet. Exempelvis har föreningarna från en ort i Guatemala organiserat stora insamlingar för att hjälpa offren för orkanen Stans framfart i oktober 2005. Insatserna omfattade i detta fall konkret välgörenhet och katastrofhjälp, t ex filtar och kläder till de nödställda och inköp av leksaker till barnen. Samma föreningar har dessutom bidragit med skolmaterial till studenter och satsat på återuppbyggnad av infrastruktur samt verkat för utbyggnaden av vården i hemorten. Detta är exempel på samhällsnyttiga insatser som hemortsföreningar typiskt inriktar sig på. Men det kan också handla om ”mjuka” insatser som t ex när guatemalanska föreningar har stärkt kulturella band mellan diasporan och hemorterna genom att sponsra besök av guatemalanska musiker till USA och genom att finansiera transporter i samband med begravningar i hemlandet. Förutom de nämnda insatserna förekommer en omfattande remittering till familjer på hemorten och en betydande konsumtion av produkter från hemorten i diasporan. En annan sida i hemortsföreningarnas verksamhet är deras försök att bidra till samhällsförändringar i hemorten. Det kan röra sig om t ex informationskampanjer i demokrati- och jämställdhetsfrågor men också om rent politiska kampanjer som syftar till att stödja ett politiskt parti. Till listan kan också olika affärsmässiga investeringar läggas där således rent ekonomiska intressen figurerar. I de små mexikanska städerna var tillskottet betydande och i Orozscos utvärdering ges exempel där hemortsföreningarnas bidrag flerfaldigt överstiger stadens offentliga budget. Med tanke på detta är det inte överraskande att hemortsföreningar i vissa sammanhang förs fram som ett gott exempel på hur diasporor kan bli en viktig aktör inom utvecklingsverksamhet.

Flera studier lyfter fram hemortsföreningarnas positiva bidrag till hemorterna. Samtidigt har forskare varnat för en alltför optimistisk syn på hemortsföreningarnas insatser. Orozsco (2006) påpekar att det i en del fall fanns mycket liten uppslutning i hemortsföreningarna och att de som var aktiva i dessa föreningar gjorde det av egenintresse. Hemortsföreningarnas organisation saknar ofta stabilitet bl a därför att de inte är tillräckligt formaliserade och att givarnas förtroende för vad

föreningarna kan åstadkomma är lågt. Det finns en stor variation i hur föreningarna kan utveckla goda relationer med myndigheter och lokala samarbetspartners i såväl hemland som värdland. I en kritisk artikel baserad på en studie av ett flertal afrikanska hemortsföreningar i Storbritannien uppmärksammar forskarna (Mercer m fl 2009) att föreningarna snarare tycktes vara ”disconnected” än ”connected” till de orter de gjorde anspråk på att representera. Det visade sig att flera av de kamerunska och tanzaniska föreningarna hade mycket sporadiska och oregelbundna kontakter med sina ”hemorter”. De brittiskbaserade tanzaniska föreningarna var i högre grad lokala invandrarföreningar i Storbritannien med ganska svag förankring i de hemorter eller regioner i hemlandet som de var avsedda för. I några fall hade hemortsföreningen mer eller mindre flyttat över sin verksamhet till sitt respektive afrikanska hemland men utan att för den skull stärka kontakten med de hemorter som föreningen företrädde. Den bild som föreningarna hade av förhållandena i sina hemorter visade sig därför vara inaktuell och mindre lämpad att ha som grund för utvecklingsverksamhet. Ytterligare en kritik i samma anda gällde hemortsföreningarnas spridning och organisation. Forskarna noterade till exempel att det fanns ett flertal föreningar på ett antal orter i Storbritannien som var riktade mot hemorter på det tanzaniska fastlandet medan det inte fanns någon motsvarande organisation som var riktade mot de tanzaniska öarna Zanzibar och Pemba. På grund av liknande variationer och brister blir hemortsföreningarna mindre lämpade för konventionellt utvecklingsarbete, menar författarna.

Det finns också en rad andra kritiska synpunkter på hur diasporor hanterar den här typen av remitteringar. Det är sällan diasporor har tillgång till professionell kompetens som kan bedöma hållbarhet och tillförlitlighet i de aktuella satsningarna. Det finns helt enkelt inte tillräckliga resurser för att anlita expertis. Det uppstår ibland också trovärdighetsproblem när föreningarna ska samarbeta med specialister och professionella i hemorten eller i biståndsprojekt. Föreningarna förlitar sig i allmänhet på frivillig basis. Hemortsföreningarnas styrning av verksamheten blir en kritisk punkt. På grund av brister i organisationen och demokratiska strukturer i verksamheten finns en risk att föreningarna toppstyrs av starka individer med särintressen (Orozsco 2006). Många diasporiska organisationer måste utveckla de

demokratiska och organisatoriska strukturerna för sin verksamhet om de ska bli legitima och trovärdiga aktörer i samband med utvecklingsverksamhet.

Det finns en hel del kritik att anföra mot diasporor men detta hindrar inte att kunskapen om hemortsföreningarna kan bli en viktig komponent i en policy som ser positivt på diasporors roll i utveckling. Hemortsföreningarna skapas ur ett engagemang som lägger sig nära de människor som ”behöver” stödet. I bästa fall är den del som bor utomlands delaktig i utvecklingen av hemorten och vice versa är hemorten och dess befolkning en resurs för migranternas situation i värdlandet, t ex som sociala och kulturella länkar eller i samband med återvandring. En policy som intresserar sig för ett samarbete med diasporor bör därför försäkra sig om att föreningarna får stöd för att stärka organisationen och bygga in stabilitet i verksamheten.

Nätverk och konflikt

Intresset av att inkludera diasporor i freds- och återuppbyggnadsarbete har ökat påtagligt under 2000-talet. En FN-initierad utvärdering av olika hjälpinsatser och utvecklingsbistånd i (officiella) Somalia, Somaliland och Puntland ger en mycket positiv bild av de somaliska diasporornas engagemang (Hammond m fl 2011).[1] Den aktuella studien har i första hand koncentrerat sig på det stöd som kommer från diasporor i Förenade Arabemiraten (Dubai), Kanada, Kenya, Norge, Storbritannien och USA. Somalierna är dock i allmänhet organiserade genom klansystem som länkar samman migranter i flera länder med släktingar i hemländerna. Detta betyder sannolikt att svenska somaliska diasporor har ett liknande engagemang som övriga somaliska grupperingar och att utvärderingen har relevans för den svenska situationen.

Bakgrunden till de insatser som somaliska diasporor är engagerade i har att göra med det sociala och ekonomiska kaos som rått i Somalia sedan centralregeringens kollaps 1991. Som resultat av alla krig, konflikter och annan ödeläggelse har en stor del av landets befolkning tvingats på flykt och plågats av både svält och fattigdom.

Värst är situationen i centrala och södra Somalia där väpnade strider är vanliga och säkerhetsläget försvårar hjälpverksamhet. I Somaliland och Puntland råder ett förhållandevist stabilt politiskt läge men även där finns ett påtagligt behov av insatser. Av studien framgår att säkerhetsläget och den politiska oron i hemländerna har en mycket stor inverkan över insatserna men att det trots detta finns ett betydande engagemang från diasporisk sida som också gett många positiva effekter.

I studien identifieras diasporor som ett antal olika organisationer och aktörer (individuella hushåll, lokala frivilligorganisationer, klanbaserade hemortsföreningar, moskéer, yrkesföreningar, transnationella föreningar, kvinnogrupper m fl) som samtliga på olika sätt bidrar med resurser och hjälp till hemländerna (Hammond m fl 2011: 38). Till stor del handlar insatserna om humanitär verksamhet (t ex sjukvård, distribution av medicin, vaccinationsprogram, matleveranser m m), utvecklingsverksamhet (t ex stöd till infrastruktur), politiskt stöd (demokratisatsningar m m), familjestöd och privat affärsverksamhet. I rapporten beskrivs hur diasporor genomför sina insatser genom att skapa lokala samarbeten som kan ta emot hjälpen och organisera distributionen. De lokala aktörer som ingår i samarbetet på mottagarsidan är lokala frivilligorganisationer och leverantörer av social service (vanligtvis privata icke-vinstdrivna enheter), privata lokala investerare och myndigheter. I studien beskrivs (s 3-4) dessutom vilka transaktionssystem som diaspororna använder (Hawala, banker, personliga kurirer o s v).

Med tanke på det besvärliga läget i Somalia med bl a väpnade konflikter, politiska oroligheter och ett utbrett fattigdomsproblem, är det givet att diasporor står inför en mängd utmaningar. Förutom att verksamheten drabbas direkt på plats i Somalia finns en rädsla hos olika givare att det stöd som diasporor organiserar ska slussas till (eller förknippas med) terrorgruppen al-Shabaab. För att slippa anklagelser avstår helt enkelt potentiella givare från att bidra. Många av de givarföreningar som tillhörde diaspororna saknade dessutom erfarenhet av att bedriva den här typen av icke-vinstdrivande återuppbyggnadsverksamhet och fick stora problem med administration och redovisning. Dessutom uppstod en rad förtroende- och samarbetsproblem mellan diaspororna och de internationella organisationerna som var verk-

samma i Somalia eller i grannländerna. Forskarna noterade i samband med detta också att ett viktigt hinder för verksamhetens genomförande är att migranterna själva saknar resurser för ett omfattande engagemang. De tillhör ofta en relativt fattig och utsatt kategori i värdlandet där arbetslösheten är hög.

Till dessa komplikationer i själva organiserandet av stöden från diasporornas sida ska läggas de problem som de mött i samband med att pengar och material skulle föras över till hemländerna. I många fall försvårades insatserna av att det saknades bra former för att föra över pengar till verksamheten i hemlandet. I några av givarländerna saknades det t o m registrerade företag som kunde genomföra lagliga transaktioner. I andra var dessa transaktionsföretag strängt reglerade av det offentliga regelsystemet och de officiella bankerna var ovilliga att göra affärer med diasporiska organisationer. Den rädsla som finns för att stödet ska gå till terrorister eller på andra sätt användas i olaglig verksamhet skapar en misstänksamhet som försvårar diasporornas hjälparbete.

Forskarna kunde emellertid konstatera att trots sådana problem och svårigheter kom hjälpen från diaspororna att göra nytta i hemländerna. Det spända säkerhetsläget för med sig en rad restriktioner och säkerhetskontroller som visserligen försvårar genomförandet lokalt men det tycks som om diaspororna förmått hantera många av problemen. Framförallt kunde de remitteringar som migranterna bidrog med ge ett mycket betydelsefullt stöd för lokalbefolkningen. Anledningen till detta var att verksamheten byggde på nätverkskontakter. Genom sina lokala förankringar i Somalia lyckades diaspororna nå ut till områden där internationella organisationer har misslyckats. Denna förankring märks också i relationerna till de lokala frivilligorganisationer som stöddes av diaspororna och som i gengäld ofta erbjöd styrelseposter till diasporornas representanter. De privata leverantörerna av social service lokalt i Somalia hade många gånger etablerat sig med den hjälp som kom med diaspororna och var beroende av att stödet fortsatte. Även de privata lokala investerarna i Somalia är delvis beroende av att det finns affärsmän i diaspororna som finansierar deras verksamhet. Dessa aktörer står för en viktig verksamhet som ger anställningstillfällen till lokalbefolkningen och dessutom tillhandahåller viktig

samhällsservice. Det handlar i många fall om samarbeten med icke-vinstdrivande aktörer som gör stora insatser utan att för den skull erkännas som legitima samarbetspartners. Om diaspororna drar in sitt stöd kommer denna lokala nätverksstruktur att falla samman.

Forskarna konstaterade således att en viktig anledning till att diaspororna kunde nå vissa framgångar var att de hade lyckats skapa ett stort förtroende bland lokalbefolkningen. Genom de transnationella släktnätverken finns den nödvändiga kanalen in i lokalsamhället som de internationella organisationerna oftast saknar. När stödet går via nätverken ges också goda möjligheter till uppföljning. Många gör personliga besök i hemlandet för att följa upp hur stödet används och kan genom telefon och epost kontakta sina släktingar för att försäkra sig om att allt står rätt till. I Somaliland har diaspororna dessutom haft ett, jämfört med de övriga somaliska länderna, större förtroende i de officiella regeringsorganen och därmed fått större frihet. Detta har borgat för trovärdighet och dessutom till att kostnaderna för olika transaktioner varit betydligt lägre än i övriga delar.

Samtidigt är denna studie inget undantag från den problematik kring struktur och inblandning som tidigare nämnts. Diasporornas starka förankring i lokalsamhället är inte bara en fördel utan kan också vara en del av problemet. Diasporiska organisationer är genom dessa kontakter ofta direkt eller indirekt parter i konflikter i hemlandet. I vissa fall kan därför deras aktiviteter underminera fredsarbete och spä på konflikter. Detta är påtagligt i fall då det bedrivits stödverksamhet som i första hand har gynnat den egna släktens intressen.

Sammanfattningsvis visar denna utvärdering att det från diasporornas sida funnits en stark vilja att ge stöd till hemländerna. Trots att hjälparbetet varit förenat med en rad svårigheter i såväl givarländerna som i hemlandet har hjälpen haft stor betydelse för utvecklingen av det somaliska lokalsamhället. Genom att bidra till utbyggnaden av sjuk- och hälsovård, skolor och annan samhällsnytta har vissa långsiktiga och fredsfrämjande effekter uppnåtts. Diasporornas engagemang är starkt kopplat till säkerhetsläget och myndigheternas legitimitet i de områden som stödet riktas till. Under stabila förhållanden tycks det också finnas en större benägenhet att arbeta långsiktigt för fred och utveckling medan spända säkerhetslägen i högre

grad leder till punktinsatser. Här kan en tydligare samarbetsinriktad policy med både myndigheter och de internationella organisationerna troligtvis stabilisera förhållandena och således gynna det långsiktiga arbetet. Samtidigt får detta inte göras till priset av att de somaliska diaspororna förlorar möjligheterna att utnyttja sin unika förankring i lokalsamhällena, menar forskarna.

Överlevnadsstrategier och diaspora

I de två tidigare exemplen på diasporiska engagemang har fokus legat på utveckling och återuppbyggnad av hemländer. En gemensam nämnare i dessa två exempel är att diasporiska organisationer haft förankring i nätverk som gör att deras praktik är nära civilbefolkningen. En annan gemensam nämnare är att diasporor ska förstås som transnationella fenomen och praktiker som drar ihop trådarna mellan hemland och värdland. Under denna rubrik riktar jag blicken mot värdländerna. När diaspora förstås som en mobilisering av engagemang med betydelse för migrantbefolkningen framträder samma triadiska förhållande till hemland och värdland. Även här väljer jag ett exempel där de somaliska migranterna har huvudrollen.

De somaliska diaspororna i Sverige har sin uppkomst förknippade med den flyktinginvandring som på allvar tog fart under 1990-talet. Ganska snart efter att de första större flyktinggrupperna av somalier kommit hade flera somaliska organisationer etablerat sig och det tycktes snabbt utvecklas en gemenskap bland flyktingarna. En bidragande orsak till denna snabba etablering kan sökas i somaliernas sociala organisation. ”Släktträdet är långt”, skriver Sara Johnsdotter (2007: 115), och menar med detta att de somaliska nätverken i huvudsak är sammanhållna av klanbaserade relationer. Melander (2009) visar hur dessa nätverk byggs upp av sociala kontrakt som innebär stark lojalitet och gemensamma förpliktelser mellan medlemmarna inom nätverken. Dessa kontrakt gäller i huvudsak inom den stora släktkrets som en klan kan sägas utgöra men i en del fall kan också personer som står någon i klanen nära – t ex grannar, vänner och t o m särskilt viktiga och ”nära” myndighetspersoner – inkluderas i detta stora nätverk. Genom dessa sociala kon-

trakt upprättas ett informellt system där medlemmarna har förpliktelser mot varandra. För att systemet ska fungera så får man vara beredd att ta och ge. En person eller familj i nätverket får således vara beredd att låna ut pengar, tillfälligt upplåta sin bostad eller på andra sätt hjälpa en nätverksmedlem. För den skull finns ingen särskild förväntan om att skulden ska återgäldas till just de personer som gav hjälpen. I grunden är således nätverket inte bara ett antal personer man känner och allmänt kan räkna med utan också ett informellt trygghetssystem.

Melander visar hur stödutbyten inom nätverket är viktigt för de somaliska migranterna i Sverige i en situation med hög arbetslöshet och ansträngd ekonomi. I detta ingår ofta också att söka kontakter med socialtjänsten och i vissa fall upprättas liknande kontrakt till handläggare. Familjerna använder sig av detta informella system för att t ex ordna sin försörjning och när de behöver socialt stöd av olika slag. Att ha kontakter som ger jobb och vägledning i det nya samhället är viktigt. Inom nätverken cirkulerar bl a olika sorters information och kunskap som individerna och familjerna kan dra nytta av. Dessutom finns det också möjligheter att få ekonomiskt stöd och handfasta kontakter för dem som sitter i knipa. De somaliska föreningarna i Sverige ingår även de i detta system. Nätverken leder in i föreningarna men åtminstone de större föreningarna är i allmänhet också representanter för nätverk med bas i andra klaner. Föreningarna är dessutom en kanal till det svenska samhället. Melander visar att somalierna genom detta har ett antal alternativ av formella och informella relationer som kan utnyttjas i deras försörjningsstrategier men också att en medverkan i detta system innebär förpliktelser av olika slag.

Att ingå sociala kontrakt med släktingar som är spridda över hela världen sätter sin prägel på systemet. De sociala kontrakten länkar samman släktingar vare sig de bor i hemländerna eller i andra delar av världen. Melander urskiljer två huvudformer för ekonomiskt stödutbyte inom släktnätverken:

> Det ena är ett mer eller mindre ständigt försörjningsansvar gentemot närstående släktingar i framförallt hemlandet och närliggande länder. Detta stöd omfattar i första hand föräldrar och vuxna syskon, men också andra släktingar som syskonbarn, kusiner, mostrar, morbröder, fastrar och farbröder. Dessa utgifter är regelbundna och ingår som en del i

> den löpande hushållsekonomiska planeringen månad efter månad. Den andra formen av ekonomiskt stöd handlar om akut hjälp i olika nödsituationer. Ofta handlar nödsituationerna om att en släkting behöver hjälp med att finansiera vård på sjukhus. När det handlar om mer tillfälligt stöd i akuta situationer kan de hjälpbehövande vara både nära och mer avlägsna släktingar. Till skillnad från det ständigt återkommande försörjningsansvaret som ges i form av mer överkomliga summor pengar, ofta månadsvis, kan akuta sjukvårdskostnader vara stora utgifter som är svårare att klara av inom den mindre familjeenhetens hushållsbudget. För att klara dessa akuta hjälpbehov mobiliseras ett hjälpnätverk inom släktskapssystemet. Dessa hjälpnätverk kan antingen bestå av några få inom det allra närmaste släktledet, eller också innefatta fler personer i ett vidare släktnätverk inom klansystemet. Det gemensamma är att det sker en mobilisering av flera släktingars resurser i syfte att hjälpa en gemensam släkting i en akut nödsituation (Melander 2009: 199).

Melanders studie beskriver ett nätverkssystem med flera lager och olika sorters förpliktelser. Man skulle kunna säga att de sociala kontrakten inom nätverken består men att deras innehåll också förändras. I samband med migration ställs individer inför nya problem, t ex de som handlar om att hitta ett arbete i Sverige, och med utlandsvistelsen följer en annan position i nätverket – framförallt gentemot släktingar i hemlandet. Det är givet att de mer materiella utbytena blir den enklaste lösningen för att uppfylla sina skyldigheter, framförallt genom ekonomiska remitteringar, men det kan också handla om att förmedla kontakter eller erbjuda övernattning för en tillfällig besökare. Mot bakgrund av de stora ekonomiska skillnader som finns mellan bosättningsländerna uppstår situationer då migranter känner stor press på att hjälpa sina släktingar i hemlandet. Det går också att föreställa sig att de förbättrade möjligheterna att kommunicera på långdistans delvis också ökat pressen på dem som bor i t ex Sverige att hjälpa dem som bor i Somalia eller de närliggande afrikanska länderna.

Ett resultat av detta system är att det riskerar att utsätta de migranter som bor i den rika västvärlden för ett hårt socialt tryck att betala in i trygghetssystemet. Detta kan givetvis vara mycket påfrestande för dem som redan har en ansträngd privatekonomisk situation och i en del fall kan detta tryck motverka planer på t ex

utbildning. Det kan i en del fall vara frestande att bryta kontraktet med släktingarna. Men den som bryter det sociala kontraktet är inte längre försäkrad genom nätverkets system. Belöningen för att vara lojal med systemet är tryggheten i att kunna få hjälp när man själv behöver det. Det är inte bara i samband med akuta kriser som systemet fungerar utan det finns en rad praktiska fördelar med att ha alla dessa kontakter, t ex när individen försöker hitta ett jobb – även i ett annat land där släktingar bor – eller behöver en bostad.

Det informella trygghetssystem som Melander beskriver är i viss mening ett transnationellt och operativt välfärdssystem som byggs kring den typ av sociala kontrakt som beskrivits ovan (jfr Engelbrigdsen 2007; Johnsdotter 2007; Kleist 2007; Lindley 2006, 2009).[2] Systemet fungerar så länge individer och familjer är lojala till det, betalar in och är beredda att ta sitt ansvar. Det tycks också som om enskilda individer i allmänhet väljer att stanna kvar för att hålla sig försäkrade. Nätverket framstår som ett slags central för fördelning av resurser som kan ge snabb och, som det förefaller, krångelfri hjälp till dem som behöver. Det betyder för den skull inte att alla är jämställda inom detta system och har lika stora rättigheter att begagna sig av det. Exempelvis är släkterna patrilinjärt uppbyggda (dvs räknar släktskap enbart på faderns sida) och medlemmarna i en och samma familj har därför olika positioner i nätverket. Det är också tydligt att genusstrukturer spelar in. Exempelvis förväntas inte kvinnor söka arbeta och studera i samma utsträckning som män och detta kan naturligtvis ha betydelse för det stöd som män respektive kvinnor kan förvänta sig.

De somaliska diaspororna är (i stort sett) byggda med hjälp av släktrelationer och sociala kontrakt. De sociala kontrakten är motsvarigheten till det sociala engagemang som diasporor i många fall försöker mobilisera bland nätverken. Ett viktigt inslag i den diskussion som jag för här är att systemet fungerar transnationellt och att relationerna består oavsett var medlemmarna i nätverken bor. Som diskussionen tidigare visade så är klanerna ofta lokalt och regionalt anknutna i Somalia. Det betyder att de remitteringar som skickas inom detta diasporiska välfärdssystem i första hand går till den egna klanens eller släktens hemregioner. Genom sina förbindelser i nätverken knyts vissa regioner och vissa delar av befolkningen samman med de grenar av nätverken som bor utomlands. I vissa fall innebär detta, som sagt, att

diasporor är starkt knutna till en part i pågående konflikter (åtminstone så länge klanerna deltar som parter i konflikterna). Utrymmet för en mer generell filantropi och engagemang är, med tanke på somaliernas utsatta situation, mycket litet.

Sammanfattningsvis uppvisar de somaliska nätverken med sitt omfattande transnationella trygghetssystem många likheter med hemortsföreningarna. Det finns en rad fördelar med systemet som torde fascinera många med policyintresse. Genom de sociala kontrakten finns ett etablerat engagemang och ett sätt att bygga upp en pool av resurser med snabb distribution. Denna typ av stödutbyten och relationer kräver mycket kommunikation inom nätverken. Den kräver också att människor är mobila, att det finns en snabb cirkulation av information och att det finns smidiga transportsätt. Som jag pekat på tidigare har diasporor av den här typen ett behov av smidiga och billiga system för att skicka pengar, gods och annat som behövs inom nätverken. Policy kan underlätta och uppmuntra den här sortens engagemang genom att t ex förenkla visumregler och möjligheter till kurirpost. Samtidigt är det lätt att glömma att systemet delvis står i konflikt med det moderna samhällets krav på kunskap, kompetens, kapital och genomskinlighet. Myndigheter som ansvarar för t ex utvecklingsverksamhet eller socialtjänst har ett ansvar för att regler följs och att det ställs kvalitetskrav på verksamheten. Det finns i detta krav på redovisning och beslutsformer som kan vara svåra att leva upp till för en organisationsform som bygger på släktskap och informella kontrakt. Slutligen måste också, som påtalats, sådana samarbeten ta hänsyn till att såväl hemortsföreningar som somaliska släkter bygger på komplexa transnationella relationer. Situationen i värdlandet är starkt relaterad till situationen i hemlandet och vice versa. De överväganden som görs om stöd till diasporors verksamhet måste inbegripa en analys av vad detta stöd har för konsekvenser i hemlandet. Detta är särskilt viktigt i sammanhang då diasporor i hög grad baseras på släkter med sociala kontrakt mellan medlemmarna, eller då det finns tydliga kopplingar till hemlandets konflikter.

Slutnoter Kapitel 6

1. Den ursprungliga staten Somalia är idag i praktiken splittrat i dessa tre delar. Somaliland har sedan 1990-talet de-facto blivit en självständig stat. För enkelhetens skull benämner jag dem här som Somalia.
2. Liknande typer av informella stödsystem finns bl a i de etiopiska nätverken av migranter där traditionella försörjningsstrategier (Iqqub) och sociala stöd (Iddir) har fungerat som stöd till behövande migranter (se Ayalew kommande).

7. Slutdiskussion: kunskapen, kritiken och revisionen

I kunskapsöversikten har termen diaspora knutits till en definition där gemenskaper och grupper ses som resultatet av sociala processer. Diaspora är en sorts social process som förmår skapa ett kollektivt engagemang bland migranter och ättlingar till migranter. I allmänhet är det den etniska tillhörigheten och ursprunget från ett annat land som står i centrum för denna process. Detta engagemang är också till viss del riktat mot hemlandet och det samhälle som diaspororna ser som sitt ursprung. Diaspora kan därför sägas stå i en triadisk relation med hemlandet och värdlandet. Med detta perspektiv hamnar fokus inte på individer och reellt existerande grupper utan på de sociala praktiker som skapar kollektiva engagemang för bl a gemenskap och även aktiviteter som lyfts fram som värdefulla för den egna gemenskapen.

Genomgången visar att det finns en omfattande internationell litteratur om utveckling, migration och diaspora. I allmänhet handlar litteraturen om grupper med ”kort” historia i det nya landet och som stämmer bättre med beteckningen ”ny diaspora” (Van Hear 1998) än med klassiska beskrivningar av förskingrade grupper. Detta minskar inte på något sätt betydelsen av processer som driver fram gruppen. Sådana är kanske t o m viktigare för diasporor som är under etablering än dem som har en lång och redan etablerad relation till det nya samhället. Dessa nätverk av migranter kommer ofta från förhållanden med en omfattande fattigdomsproblematik och i många fall också från länder där det råder omfattande konflikter. Litteraturen visar att diasporor i vissa fall kan bli viktiga resurser för dessa migranter. Detta gäller särskilt remitteringar, välgörenhet och ekonomiska investeringar. I samband med diaspora är det framförallt sociala remitteringar av olika slag som mött stort intresse i forskningen.

Fyra kunskapsteman

I kunskapsöversikten har jag presenterat den policyrelaterade forskningen om diaspora i fyra delvis överlappande kunskapsteman. Det första och dominerande temat speglas i den litteratur som handlar om utveckling och ger kunskap bl a om diasporors roll i utvecklingen av hemlandet. Ett andra tema handlar om kunskapsutveckling och hur diasporor blir aktörer inom denna. Det tredje temat sammanfattar litteraturen om fred- och återuppbyggnadsarbete i hemlandet. I det fjärde temat vänds blicken mot värdsamhället och diasporors betydelse för migration och nätverken av migranter.

Den litteratur som tydligast går att knyta till policy kring utvecklingsverksamhet (t ex bistånd och fattigdomsbekämpning) och diaspora handlar om sociala remitteringar, välgörenhet och andra stöd till samhällen och grupper i hemlandet från diasporornas sida. Detta uttrycks i en rad aktiviteter från olika organisationers sida för att mobilisera resurser och organisera insatser. Sådana kollektiva satsningar är beroende av ett brett stöd från migrantbefolkningen och dessutom att det finns kanaler och dialoger kring stödet med både mottagare och det omgivande samhället. Ett ”framgångsrikt” exempel utgör den verksamhet som bl a hemortsföreningar i USA uppmärksammats för. En fördjupad kunskap om hemortsföreningarna och det engagemang som i en del fall mobiliseras där tycks, enligt flera forskare, kunna ge viktiga insikter för en policy inom utveckling. I detta avseende finns en intressant internationell litteratur. Det finns däremot mycket få studier av sociala remitteringar som gäller svenska förhållanden.

Det finns också en omfattande litteratur om diasporors bidrag till kunskapsutvecklingen i hemländerna. Bland annat finns studier av hur högutbildade och experter av olika slag (”scientific diasporas”) bildat nätverk i syfte att bistå kunskapskrävande verksamhet i sina forna hemländer. I diasporan märks också ett antal initiativ för att uppmuntra temporär eller permanent återvandring (kunskapscirkulation). Dessa frågor har koppling till betydelsen av att ha en policy som i längre perspektiv skapar intresse för och ger möjligheter till högre utbildning bland migranterna. För att experter och professionella ska kunna rekryteras bland migrantbefolkningen är detta

en förutsättning. Detta vänder blicken mot framförallt diasporors villkor och aktiviteter i värdlandet. Det är här särskilt tydligt att diasporor inte självständigt kan agera för att förbättra kunskapsutveckling i hemlandet. Deras verksamhet i hemlandet är beroende av att det finns samarbetsvilliga myndigheter och tillåtande strukturer. Det finns i min genomgång mycket få studier som empiriskt studerat denna typ av samspel mellan diaspora och strukturella villkor i hemland och värdland.

Ytterligare ett tema där diaspora fått uppmärksamhet handlar om diasporiska organisationers roll i samband med fredsarbete och fredsmäklande insatser men också i samband med återuppbyggnad av hemländer efter t ex väpnade konflikter eller naturkatastrofer. Diasporor hamnar här i blickfånget för ett politiskt spel som kan ha sociala konsekvenser för migranterna. I kunskapsöversikten har jag särskilt uppmärksammat de studier som berör nätverkens betydelse för återuppbyggnad. Det finns bl a ett flertal studier av hur diasporor agerat i länder som drabbats hårt av konflikter som t ex Somalia och Rwanda. Diasporisk verksamhet består även här av ett slags remittering. Exempelvis kan det handla om direkt humanitärt stöd till lokalbefolkningen och uppbyggnad av sjukvård och offentlig service som kan stabilisera samhällena. Här finns en litteratur som diskuterar olika exempel på diasporornas insatser. En studie av diasporornas insatser i de somaliska hemländerna (Hammond m fl 2011) ger särskilt värdefulla inblickar i den problematik som omgärdar insatserna men också hur diasporiska organisationer i flera fall lyckats åstadkomma påtagliga förbättringar. Det är viktigt att sådan kunskap inte stirrar blint på direkta resultat av insatser utan också tar hänsyn till de mer långsiktiga effekterna av en diasporisk närvaro och hur denna kan ha betydelse för den lokala stabiliteten. Det finns flera diasporor i det svenska sammanhanget, t ex i anknytning till flyktingarna från östra Afrika som kan bidra med värdefull kunskap för en policy på området.

Dessa tre teman kan liknas med tre vattenflöden som rinner i den sjö som heter diaspora. Det handlar om social gemenskap, transnationalism och civilsamhälle. Det finns emellertid ett fjärde och i forskningen ofta förbisett flöde till denna sjö nämligen den som har sin källa i migranternas situation i värdlandet. Det finns bl a en rad studier av hur migrantnätverk utvecklar en struktur av tjänster och ser-

vice som underlättar migranternas tillvaro i värdlandet. Konkret kan det handla om organisationer som cirkulerar information, erbjuder tjänster och lokaler och som fungerar som mellanhänder av olika slag – inte minst gentemot värdsamhället. På sikt är diasporiskt engagemang i sådana frågor ett civilsamhälleligt uttryck för att hantera de problem som många migranter erfar. De kollektiva och transnationellt fungerande sociala trygghetssystem som de somaliska släktnätverken utvecklat (Melander 2009) är ett intressant exempel på ”självhjälp” bland diasporiska nätverk. Det finns i övrigt få studier av hur sådana engagemang och relationer utvecklas och det finns påfallande lite kunskap om förhållandena för diasporor med anknytning till det svenska samhället. Det är enligt min uppfattning viktigt att få en djupare bild av diaspora som ett slags civilsamhälle som utvecklar stödverksamhet för både ”nya” och ”gamla” migranter. Det är dessutom viktigt att denna bild förs in i resonemanget om diasporornas engagemang i och för hemlandet.

Sammanfattningsvis har den forskning som uppmärksammats i denna kunskapsöversikt (se särskilt avsnittet ”Diasporor som möjlighet”) direkt eller indirekt riktat fokus mot de processer som mobiliserar och håller samman diasporisk gemenskap. Några summerande nyckelord för diasporor i denna bemärkelse är socialt engagemang, nätverk och transnationella relationer. Det engagemang som avses i samband med utveckling handlar framförallt om hemlandet och lojalitet med detta samhälles befolkning men har också en stark koppling till migrantbefolkningens situation och villkor som migranter. Detta engagemang märks i sociala remitteringar av olika slag, i hemlandsverksamhet som migranterna genom sina föreningar är inbegripna i men också i olika självhjälpsformer inom migranternas nätverk och föreningar.

Litteraturen visar att det finns ett stort policyintresse för frågor som har med diaspora att göra och särskilt de sidor av diaspora som handlar om relationer med och engagemang för hemlandet. Det finns också starka forskningsmiljöer – inte minst i Danmark och Norge – som kan bidra med kunskap om diasporors engagemang i hemlandet och remitteringarnas betydelse för utveckling och återuppbyggnad. Det finns i en del fall en påtaglig optimism både bland forskare och politiska beslutsfattare kring diasporans betydelse inom framförallt utvecklings- och återuppbyggnadsverksamhet. Ett exempel som tas upp i kunskapsöversikten är hemortsföreningarna

och deras bidrag till hemorterna. De diasporiska organisationernas bidrag till att bygga upp lokalsamhällena i det krigsdrabbade Somalia är ett annat. Som ett tredje exempel har jag lyft fram de somaliska transnationella nätverkens välfärdsinsatser och system för självhjälp som också har en påtaglig transnationell förankring.

Trots många ”goda” exempel och värderingar från forskarhåll har dock inte diaspora någon patentlösning att erbjuda politiska beslutsfattare. Den kritiska granskningen av diaspora kan ställa en rad frågor om t ex vad diasporornas ekonomiska och politiska intressen i hemlandet har för betydelse och hur detta påverkar de insatser som de ger. Det finns också kritiska frågor att ställa kring diasporornas demokratiska mandat bland migrantbefolkningen. Dessutom finns ofta ett intresse från hemlandets sida av att kontrollera sin befolkning i diaspora och i vissa fall också använda den som en bricka i ett mellanstatligt spel.

Kritiska anmärkningar

Utbudet av intressant forskning kring diaspora är stort. Men det finns också en hel del litteratur där diaspora mer blir ett slagord än ett viktigt kunskapsinstrument. Diaspora har kommit i ropet inom praktisk utvecklingsverksamhet och forskarna är många gånger inne på samma linje.

Det är inte min avsikt att recensera kvaliteten på den forskning som gjorts. Men enligt min uppfattning är studierna av remitteringar i bred mening de som är mest intressanta och de som har mest potential för policy. Jag har i avslutningen av kunskapsöversikten lyft fram några exempel – hemortsföreningarnas sociala remitteringar, de somaliska diasporornas engagemang i återuppbyggnadsverksamhet och de somaliska nätverkens självhjälp – som illustrerar den optimism som kan skönjas. Men det finns som påtalats också en problematik knuten till diaspora som såväl forskare som politiska beslutsfattare har anledning att vara uppmärksam på. Jag ska i detta avslutande avsnitt nämna några exempel.

De optimistiska förespråkarna har i många fall missat att remitteringar och investeringar från diasporiskt håll bygger på privat insamlade medel. Det är svårt, för att

inte säga omöjligt, att styra över dessa medel. Det finns också indikationer från migrationsforskningen att remitteringar i en del fall uppmuntrar sådan konsumtion som inte gynnar utveckling i sig (t ex lyxkonsumtion) och på lång sikt också har negativ effekt på lokalsamhällenas demokratiska utveckling. Den verksamhet som diaspora bedriver kan med andra ord inte ersätta offentligt bistånd.

Diasporor är inga homogena och stabila grupper som kan ses som representanter för samtliga migranter från ett land och deras lämplighet och förmåga att agera som utvecklingsorganisation kan ifrågasättas (Lacomba & Cloqu 2014). Det finns bl a olika egenintressen som kan ha inflytande över den verksamhet som organisationerna bedriver. Även de diasporor som har ett starkt mandat bland migrantbefolkningen kan utnyttja sin ställning och sina resurser för att styra händelserna i den riktning som passar den egna gruppens intressen, t ex när det gäller att informera om förhållanden i hemlandet eller för att få föreningsbidrag. En faktor som komplicerar detta ytterligare är att diasporor i hög grad är exponerade för hemländernas intressen (Gamlen 2014). I fall där det råder politiska konflikter och maktkamp i hemlandet kan diaspororna i sin tur bli föremål för olika slags interventioner som kan påverka inriktningen på deras engagemang. Att flytta över ett samhällsansvar för t ex utvecklingsinsatser till diasporor eller enskilda organisationer är därför inget alternativ.

En annan sida av diasporisk verksamhet har med resurser och engagemang att göra. Bistånd och återuppbyggnad kräver ett långsiktigt perspektiv. I många fall blir mottagaren av hjälpen beroende av att det finns ett inflöde av resurser. Det har i en del fall påpekats att diasporor sällan har möjlighet att leva upp till detta eftersom det är engagerade individer som driver på och p.g.a. att bistånd kostar pengar. Såvida inte problemen med stabilitet och långsiktighet i förvaltningen och finansieringen av diasporornas verksamhet åtgärdas, kommer detta problem att kvarstå och därmed också drabba de mottagande parterna.

Det bör till sist också nämnas att insatser i samband med t ex utvecklingsverksamhet och flyktingmottagning som regel kräver att det finns något slags expertkunnande i verksamheten. Sådana krav gäller inte minst om organisationen ska förvalta offentliga medel och om den ska administrera transporter över nationella

gränser. Diasporor har som regel inte tillräckliga resurser och kunskap för detta. Denna resursfråga måste bedömas från fall till fall och dessutom – tillsammans med de bedömningar som rör de demokratiska strukturerna i diasporan och deras intressen i hemländerna – sättas i relation till det bidrag som diasporor kan ge och vad ett eventuellt ekonomiskt stöd från givarnas sida skulle betyda.

Trots all kritik som kan riktas mot diasporors medverkan i t ex utvecklingsverksamhet är konsekvensen av detta inte att diasporor ska utelämnas från policy. Diasporornas koppling till ett socialt engagemang är deras största tillgång och deras potential i policyhänseende bör istället bedömas mot bakgrund av en kritisk diskussion. Exempelvis kan politiska beslutsfattare och policyprofessionella göra olika slags bedömningar av respektive organisations kompetens, trovärdighet och förankring innan rollerna och arbetsuppgifterna i ett samarbete bestäms. Enligt min uppfattning utmärker sig diasporor för ett transnationellt engagemang som de med hjälp av sina nätverk och kontakter kan kanalisera till en hjälpverksamhet. Flera av de exempel som getts i denna kunskapsöversikt har pekat på att det finns unika möjligheter att skapa kanaler eller korridorer för olika insatser genom diaspora. Samtidigt är detta ett ”problem” i samband med t ex utvecklingsverksamhet eller i samband med stöd i integrationsfrågor. Såvida policy är tveksam till diasporornas medverkan i direkta insatser kan ett alternativ vara att i mer generell och långsiktig mening förbättra villkoren för migranter och uppmuntra engagemang och medverkan i olika sorters hjälpverksamhet. Om migration ska fungera i policy måste också migranternas villkor i värdlandet tas med i bilden. Det handlar om arbetsvillkor, visumregler, kostnader och regler för ekonomiska remitteringar och breda arbetsmarknads- och socialpolitiska satsningar som kan ha betydelse för såväl ”integration” som migranternas förmåga att medverka i utveckling (de Haas 2005).

Några slutord

Diskussionen ovan pekar på att diasporor inte ska jämställas med offentliga organisationer som bedriver t ex bistånd eller socialt arbete. Det tycks emellertid som om entusiasmen för att få med diasporor i samband med utvecklingsverksamhet

i migranternas hemländer (i de flesta fall handlar det om sådana initiativ) bygger på förväntningar om en snabb förändring. Det bör då hållas i minnet att diasporor inte existerar i ett samhälleligt och politisk vakuum (Horst 2013). Vanligtvis finns i bakgrunden en historia och ett engagemang i hemlandssamhället som förs vidare i de olika transnationella nätverken. Det finns sällan politiskt neutrala aktörer inom diaspora som kan verka oberoende av olika konflikter och politiska strömningar. Framförallt gäller detta flyktingdiasporor. Detta transnationella civilsamhälleliga engagemang är en central ingrediens i diasporor som knappast går att förhandla bort (jfr Erdal & Oeppen 2013; Horst 2013).

Möjligen är det som Cindy Horst (2013) tycks mena, att givarna i den rika västvärlden ser det diasporiska engagemanget med alltför ”instrumentella” ögon. Det är tveksamt om diasporor kan leva upp till alla de förväntningar och krav på t ex effektivitet, neutralitet och kompetens som ofta följer med detta. Diasporor är inga hjälporganisationer – inte ens när diaspora representeras av föreningar – och det är inte i första hand professionell administration, expertis och stora samt beständiga finansiella resurser som är diasporans varumärke. Om diasporans ”egna” kvaliteter skulle bestämma värderingen om diasporor kan bidra till en förändring eller inte så ser spelplanen annorlunda ut. Diaspora bör enligt min uppfattning sättas i ett sammanhang som mer liknar en civilsamhällelig rörelse än en organisation med fasta strukturer. När en diaspora mobiliseras innebär det många gånger att det aktiveras ett slags civilsamhälleligt engagemang i transnationella nätverk.

Med tanke på omfattningen av alla de olika remitteringar som når migranternas hemländer och att diasporor många gånger har lyckats få fram hjälp där andra organisationer misslyckats, är det uppenbart att det finns en stor potential i diaspororna medverkan. Istället för att försöka foga in diaspororna i de etablerade formerna för t ex utveckling och fredsarbete kan samhället istället generellt förbättra villkoren för migranterna och aktivt stödja diaspororna civila engagemang och stödjande aktiviteter.

Referenser

Adamson, F. & M. Demetriou (2007) Remapping the Boundaries of `State´and `National Identity´: Incorporating Diasporas into IR theorizing. *European Journal of International Relations*, vol. 13, s. 489-526.

Agunias, D. R. & K. Newland (2012) *Developing a Road Map for Engaging Diasporas in Development: A handbook for policymakers and practitioners in home and host countries*. International Organization of Migration, Geneva.

Al-Ali, N & K. Koser (2002) Transnationalism, International Migration and Home, i Al-Ali, N. & K. Koser (red) *New Approaches to Migration? Transnational Communities and the Transformation of Home*. Routledge, London, s. 1-14.

Al-Ali, N., R. Black & K. Koser (2001) The limits to transnationalism: Bosnian and Eritrean refugees in Europe as emerging transnational communities. *Ethnic and Racial Studies*, vol. 24, 4, s. 578-600.

Amelina, A. & T. Faist (2008) Turkish Migrant Associations in Germany: Between Integration Pressure and Transnational Linkages. *Revue Européenne des Migrations Internationales*, vol. 24 (2) s. 91-120.

Appadurai, A. (1996) *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*. University of Minnesota Press, Minneapolis.

Baldassar, L. & L. Merla (red) (2014) *Transnational families, migration and the circulation of care: understanding mobility and absence in family life*. Routledge, New York.

Barre, R., V. Hernandez, J. B. Meyer och D. Vinck (2003) *Scientific Diasporas: How can Developing Countries Benefit from their Expatriate Scientists and Engineers?* Barton 1998, Paris.

Baser, B. (2013) Diasporas and Imported Conflicts: Turkish and Kurdish Second-Generation Diasporas in Sweden. *Journal of Conflict Transformation & Security,* vol. 3, No. 2.

Basch, L. (1994) *Nations unbound: transnational projects, postcolonial predicaments, and deterritorialized nation-states*. Gordon and Breach, Basel.

Beijbom, U. (1986) *Utvandrarna och svensk-Amerika*. LTs förlag, Stockholm.

Blanck, D. (1993) History at Work: 1888 New Sweden Jubilee. *The Swedish American Historical Quartlery,* No. 2.

Borjas, G. J. & J. Crisp (red) (2005) *Poverty, international migration and asylum*. Palgrave Macmillan, Basingstoke.

Brah, A. (1996) *Cartographies of Diaspora*. Routledge, London.

Braziel, J. E. & A. Mannur (red) (2003) *Theorizing Diaspora: A Reader*. Blackwell, Oxford.

Brinkerhoff, J. (2008) Diasporas and Development, i Buss, T., R. Grolsema & L. Picard (red) *Foreign Aid and Foreign Policy: Lessons for the Next Half-Century.* M. E. Sharpe, Armonk & London.

Brinkerhoff, D. W. och J. M. Brinkerhoff (2011) Public–private partnerships: Perspectives on purposes, publicness, and good governance. *Public Administration and Development,* vol. 31 Issue 1. John Wiley & Sons Ltd [Elektronisk resurs].

Brubaker, R. (2005) The 'diaspora' diaspora. *Ethnic and Racial Studies,* vol. 28 (1), s. 1–19.

Burgess, K. (2014) *Unpacking the Diaspora Channel in New Democracies: when do migrants act politically at home?* Springer Science, New York.

Caloz-Tschop, M-C. (2005) Scientific Diasporas, Migration and Development A Perspective from Philosophy and Political Theory, i Bolay, Jean-Claude & Gabriela Tejada (2010) *Scientific diasporas as development partners: Skilled migrants from Colombia, India and South Africa in Switzerland: empirical evidence and policy responses*. Peter Lang, Bern.

Carling, J. (2007) *Interrogating remittances: Core questions for deeper insight and better policies*. PRIO, Oslo.

Carling, J. (2008) Interrogating remittances: core questions for deeper insight and better policies. *Migration and Development: Perspectives from the South*. International Organization for Migration Geneva, s. 43-64.

Cassarino, J-P. (2004) Theorising Return Migration: The Conceptual Approach to Return Migrants Revisited. *International Journal on Multicultural Societies (IJMS),* vol. 6, No. 2, s. 253-279.

Cheran, R. (2006) Multiple Homes and Parallel Civil Societies: Refugee Diasporas and Transnationalism. *Refuge,* vol 23, No. 1 s. 4-8.

Clifford, J. (1994) Diasporas. *Cultural Anthropology,* vol. 9 (3), s. 302–338.

Cohen, R. (1997) *Global Diasporas: An Introduction*. UCL Press, London.

Davenport, S. (2004) Panic and panacea: brain drain and science and technology human capital policy. *Research Policy*, vol. *33*(4), s. 617-630.

De Haas, H. (2005) International migration, remittances and development: myths and facts. *Third World Quarterly*, vol. *26*(8), s. 1269-1284.

De Haas, H. (2012) The migration and development pendulum: A critical view on research and policy. *International Migration*, vol. *50*(3), s. 8-25.

Desiderio, M. V. & A. Weinar (2014) *Supporting Immigrant Integration in Europe? Developing the Governance for Diaspora Engagement*. Migration Policy Institute Europe, Bryssel.

Dumont, A. (2008) Representing voiceless migrants: Moroccan political transnationalism and Moroccan migrants' organizations in France. *Ethnic and Racial Studies*, vol. *31*(4), s. 792-811.

Emanuelsson, A-C. (2005) *Diaspora Global Politics: Kurdish transnational networks and accommodation of nationalism*. Department of Peace and Development Research: Göteborg University, Göteborg.

Engelbrigsten, A. (2007) Kinship. Gender and Adaption Processes in Exile: The Case of Tamil and Somali Families in Norway. *Journal of Ethnic and Migration Studies,* vol 33, No 5, July 2007, s. 727-746.

Erdal, M. B. & C. Horst(2010) *Engaging Diasporas in Development. A Review of Pilot Project Pakistan*. PRIO Papers.

Erdal, M. B. & C. Oeppen (2013) Migrant balancing acts: Understanding the interactions between integration and transnationalism. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, vol. *39*(6), s. 867-884.

Faist, T. (2000) *The Volume and Dynamics of International Migration and Transnational Social Spaces.* Oxford University Press, Oxford.

Faist, T. (2007) *Dual Citizenship in Europe: From Nationhood to Societal Integration*. Ashgate, Aldershot.

Faist, T. (2008) Migrants as transnational development agents; an inquiery into the newest round of the migration-development nexus. *Population, Space and Place,* vol. 14, No. 1.

Thomas, F. (2010) Diaspora and Transnationalism: What kind of dance partners?, i Bauböck, R. & T. Faist (red) *Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods*. Amsterdam University Press, Amsterdam, s. 9-34.

Faist, T. (2010) Transnationalizaion and development: towards an alternativ agenda, i Schiller, N. G. & T. Faist (red) *Migration Development and Transnationalization: A critical stance*. Berghahn, New York.

Faist, T., M. Fauser & E. Reisenauer (2013) *Transnational Migration*. Polity, Cambridge.

Gaas, M. H. & C. Horst (2009) *Diaspora Organizations from the Horn of Africa in Norway: Contributions to Peacebuilding?* PRIO, Policy Brief, No. 2. PRIO, Oslo.

Gamlen, A. (2008) *Why engage diasporas*?. Working Paper. [Elektronisk Resurs] https://www.compas.ox.ac.uk/media/WP-2008-063-Gamlen_Why_Engage_Diasporas.pdf. (Nedladdad 2016-03-27).

Gamlen, A. (2013) Creating and destroying diaspora strategies: New Zealand's emigration policies re- examined. *Transactions of the Institute of British Geographers*, vol. *38*(2), s. 238-253.

Gamlen, A. (2014) Diaspora institutions and diaspora governance. *International Migration Review*, vol. *48* (1), s. 180-217.

Gill, B. (2005) Homeward Bound? *Innovation: The European Journal of Social Science Research,* vol. 18, No. 3.

Gillespie, K., L. Riddle, E. Sayre& D. Sturges (1999) Diaspora interest in homeland investment. *Journal of International Business Studies*, s. 623-634.

Glick Schiller, N. (2005) Transnational social fields and imperialism: bringing a theory of power to transnational studies. *Anthropological Theory,* vol.*5 (*4), s. 439-461.

Global Commission on International Migration 2005. http://www.un.org/esa/population/meetings/fourthcoord2005/P09_GCIM.pdf Elektronisk resurs. (Nedladdad 2016-03-27).

Goldring, L. (2004) Family and Collective Remittances to Mexico: A Multidimensional Typology. *Development and change*, vol. *35*(4), s. 799-840.

Hammond, L., M. Awad, A. I. Dagane, P. Hansen, C. Horst, K. Menkhaus. & L. Obare(2011) *Cash and compassion: The role of the Somali diaspora in relief, development and peace-building*. UNDP Somalia, Nairobi.

Hannerz, U. (1996) *Transnational connections: culture, people, places*. Routledge, London and New York.

Hedberg, C. & B. Malmberg(2008) *Den stora utmaningen: internationell migration i en globaliserad värld*. Globaliseringsrådet, Stockholm.

Horst, C. & M. Gaas (2009) *Diaspora Organizations from the Horn of Africa in Norway: Contributions to Peacebuilding*. PRIO, Policy Brief, No. 2.

Horst, C. (2013) The Depoliticisation of Diasporas from the Horn of Africa: From Refugees to Transnational Aid Workers. *African Studies*, vol. *72*(2), s. 228-245.

Horst, C & T. H. Sagmo(2015) *Humanitarianism and Return: Compromising Protection*. PRIO, Oslo.

Hunter, A. (2011) *Retirement home? France's migrant worker hostels and the dilemma of late-in-life return*. Edinburgh University, Edinburgh.

International Organization for Migration (IOM) (1996) *Second Annual Report: Return and Reintegration Programme of Qualified Jamaican Nationals for Development*. Washington, DC: IOM.

Ionescu, D. (2006) *Engaging diasporas as development partners for home and destination countries: challenges for policymakers*. IOM, Geneva.

Itzigsohn, J. (2000) Immigration and the Boundaries of Citizenship: The Institutions of Immigrants' Political Transnationalism. *International Migration Review,* vol. 43 (4), s. 1126-1154.

Johnsdotter, S. (2007) Dumpning av svensksomaliska barn?, i Eastmond, M. & L. Åkesson (red) *Globala familjer – Transnationell migration och släktskap*. Gidlunds Förlag, Riga.

Virinder, K., R. Kaur & J. Hutnyk(2005) Diaspora and Hybridity. Sage Publications, London.

Kapur, D. (2003) *Remittances: the new development mantra*? United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD).

Kerlin, M. (2000) New agents of socio-economic development: Guinea-Bissauan hometown associations in Portugal. *South European Society & Politics*, vol. 5 (3), s. 33-55.

Ketkar, S. L. & D. Ratha(2011) Diaspora bonds: Tapping the diaspora during difficult times, i Plaza, S. & D. Ratha (red) *Diaspora for development in Africa*. World Bank, Washington, D.C.

Khayati, K. (2012) Diaspora as an instance of global governance: the case of Kurds in Sweden, i Moksnes, H. & M. Melin (red) *Global civil society: shifting powers in a shifting world*. Uppsala Centre for Sustainable Development (CSD), Uppsala University, Uppsala.

King, R., C. Anastasia, I. Goodson & J. Teerling (2014) Tales of satisfaction and disillusionment: second-generation "return" migration to Greece and Cyprus. *Diaspora,* vol. *17* (3). s. 262-287.

Klein, B. (1997) *Treasures from the Homeland? Om traditionsbyggen, kulturarvspolitik och svensk-Amerika, i* Göteborgsemigranten, vol 6.

Kleist, N. (2007) *Spaces of Recognition. An analysis of Somali-Danish associational engagement and diasporic mobilization.* Doktorsavhandling, University of Copenhagen.

Koinova, M. (2010) Diasporas and international politics: Utilising the universialistic creed of liberalism for particularistic and nationalist purposes, i Bauböck, R. & T. Faist (red) *Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods*. Amsterdam University Press, Amderdam, s. 149-166.

Kuschminder, K. (2014) Knowledge Transfer and Capacity Building Through the Temporary Return of Qualified Nationals to Afghanistan. *International Migration,* vol. 52 (5).

Kuznetsov, Y. & C. Sabel (2006) International migration of talent, diaspora networks, and development: Overview of main issues, i Kuznetsov, Y. (red) *Diaspora networks and the international migration of skills: How countries can draw on their talent abroad*. Washington D.C: The International Bank for Reconstruction and Development.

Lacomba, J. & A. Cloquell (2014) Migrants, Associations and Home Country Development: Implications for Discussions on Transnationalism. *New diversities,* vol. 16, No. 2.

Lampert, B. (2009) Diaspora and development? Nigerian organizations in London and the transnational politics of belonging. *Global networks*, vol. *9*(2), s. 162-184.

Levitt, P. & N. Nyberg-Sørensen (2004) The Transnational Turn. *Global migration perspectives*, vol. 1, No. 6.

Levitt, P. (1998) Social remittances: Migration driven local-level forms of cultural diffusion. *International Migration Review*, vol. 32, No. 4.

Levitt, P. (2001) *The Transnational Villagers*. University of California Press, Berkeley and Los Angeles, California.

Levitt, P. (2005) *Social Remittances: Culture as a Development Tool*. [Elektronisk Resurs] Hämtad från https://publications.iadb.org/handle/11319/859? locale-attribute=en&locale-attribute=pt&scope=123456789/6&thumbnail=false&rpp=5&page=1&group_by=none&etal=0&filtertype_0=author&filter_0=Levitt%252C+Peggy&filter_relational_operator_0=equals (2016-03-27).

Lindley, A. (2006) Migration and financial transfers: UK-Somalia. *Refuge: Canada's Journal on Refugees*, vol. *23*(2).

Lindley, A. (2009) The Early-Morning Phonecall: Remittances from a Refugee Diaspora Perspective. *Journal of Ethnic and Migration Studie,* vol. 35 No. 8.

Lukkarinen-Kvist, M. (2006) *Tiden har haft sin gång. Hem och tillhörighet bland sverigefinnar i Mälardalen*. Linköpings universitet, Linköping.

Lundgren, Å., I. Brandell& E. Jørum (2009) En gränslös stat? Nationalstaten och de utflyttade befolkningarna i Mellanöstern/Unbound state? The Nation-State and the Departed Populations in the Middle-East. *Statsvetenskaplig tidskrift*, vol. *111*(1).

Marabello, S. (2013) Translating and Acting Diaspora: Looking Through the Lens of a Co-development Project between Italy and Ghana. *African Studies* vol. 72, No. 2.

Martin, P. (2014) Lower Migration Costs to Raise Migration's Benefits. *New Diversities,* vol. (16), 2.

McMichael, C. & L. Manderson (2004) Somali women and well-being: Social networks and social capital among immigrant women in Australia. *Human organization*, vol. *63*(1).

Melander, C. (2009) *Inom transnationella och lokala sociala världar: om sociala stödutbyten och försörjningsstrategier bland svensksomalier*. Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet, Göteborg.

Mercer, C., B. Page & M. Evans (2009) Unsettling Connections: Transnational networks, development and African home associations. *Global Networks*, vol. 9, No. 2.

Meyer, J. B. (2001) Network approach versus brain drain: lessons from the diaspora. *International migration*, vol. *39*(5), s. 91-110.

Morosanu, L. (2013) Between fragmented ties and 'soul friendships': the cross-border social connections of young Romanians in London. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, vol. *39*(3), s. 353-372.

Mullings, B. (2010) Diaspora strategies, skilled migrants and human capital enhancement in Jamaica. *Global Networks,* vol. 11, No. 1, s.24-42.

Naldemirci, Ö. (2013) *Caring (in) diaspora: aging and caring experiences of older Turkish migrants in a Swedish context*. Diss.Göteborgs universitet, Göteborg.

New Diversities (2014) *Migration and development: Rethinking recruitment, remittances, diaspora support and return*. Temanummer. Guest Editor: Ninna Nyberg Sørensen (Danish Institute of International Studies, DIIS). Årgång 16, nr 2, 2014.

Newland, K. & E. Patrick (2004) *Beyond remittances: the role of Diaspora in poverty reduction in their countries of origin, a scoping study by the Migration Policy Institute for the Department of International Development*. Migration Policy Institute, Washington D.C.

Newland, K. A. Terrazas& R. Munster (2010) *Diaspora philanthropy: private giving and public policy*. Migration Policy Institute, Washingtown DC.

Nielsen, L. L. & C. Aggesen (2013) *Det nye udviklingsmantra: Diaspora som udviklingsaktører*. [Elektronisk Resurs]. Hämtad från http://dspace.ruc.dk/handle/1800/11116, 2016-03-28.

Norman, H. & H. Runblom (2001) Migration patterns in the Nordic countries. The sea in European history,. i François, L. & A. K. Isaacs (red) *The sea in European history*. Edizioni Plus, Pisa.

Olsson, E. (2001) *Händelse eller process?: om återmigration som frivillig återvandring*. MERGE, Linköpings universitet, Norrköping.

Olsson, E. (2007) Bortom exilen: diasporiseringen av chilenare i Sverige, i Olsson, E., C. Lundqvist, A. Rabo, L. Sawyer, Ö. Wahlbeck& L. Åkesson (red) *Transnationella rum. Diaspora, migration och gränsöverskridande relationer*. Boréa, Umeå, s. 217-246.

Olsson, E. (2009) From Exile to Post Exile: the diasporisation of Swedish Chileans in historical contexts. *Social Identities*, vol. 15 (5), s. 659–676.

Olsson, E. (2013) Living next to an airport: narratives on the return to Chile, i C. Westin& S. Hassanen (red) *On the move. Experiences of handling forced migration with examples from Africa, Australia and Europe*. Red Sea Press, Trenton.

Olsson, E. (2014) From Diaspora with Dreams, Dreaming about Diaspora: Narratives on a Transnational Chilean Community. *Diaspora* 17:3 (2008) / published Summer 2014.

Orozco, M. (2006) *Diasporas, philanthropy and hometown associations: the Central American experience*. Manuskript [Elektronisk Resurs] https://publications.iadb.org/handle/11319/3498 (2016-03-28).

Orozco, M. & M. Lapointe (2004) Mexican hometown associations and development opportunities. *Journal of International Affairs*, vol. 57. s. 31-51.

Page, B. & C. Mercer (2012) Why do people do stuff? Reconceptualizing remittance behaviour in diaspora-development research and policy. *Progress in development studies*, vol. *12*(1), s. 1-18.

Pirkkalainen, P. & M. Abdile (2009) *The diaspora-conflict-peace-nexus: A literature review*. Working Paper. Diaspeace.

Portes, A. & P. Landolt (2000) Social capital: promise and pitfalls of its role in development. *Journal of Latin American Studies*, vol. *32*(02), s. 529-547.

Portes, A. (1999) Conclusion: Towards a new world-the origins and effects of transnational activities. *Ethnic and racial studies*, vol. *22*(2), s. 463-477.

Reynolds, R. (2009) Igbo professional migratory orders, hometown associations and ethnicity in the USA. *Global Networks*, vol. *9*(2), s. 209-226.

Safran, W. (1991) Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return. *Diaspora,* vol. 1(1), s. 83–99.

Séguin, B., L. State, P. A. Singer& A. S. Daar (2006) Scientific diasporas as an option for brain drain: re-circulating knowledge for development. *International Journal of Biotechnology*, vol. *8*(1-2), s. 78-90.

Shain, Y. & A. Barth (2003) Diasporas and international relations theory. *International organization*, vol. *57*(03), s. 449-479.

Shain, Y. (1999) *Marketing the American Creed Abroad: Diasporas in the US and their Homelands*. Cambridge University Press, Cambridge.

Sheffer, G. (1995) The Emergence of New Ethno-National Diasporas. *Migration*, vol. 28(2), s. 5–28.

Sheffer, G. (2003) *Diaspora Politics: At Home Abroad*. Cambridge University Press, Cambridge.

Skeldon, R. (2006) Interlinkages between internal and international migration and development in the Asian region. *Population, space and place*, vol. *12*(1), s. 15-30.

Skeldon, R. (2008) International migration as a tool in development policy: a passing phase? *Population and development review*, vol. *34*(1), s. 1-18.

Sklute, B. M. (1970) *Legends and folk beliefs in a Swedish American community: a study in folklore and acculturation*. Diss. Indiana university, Bloomington, Ind.

Snel, E., G. Engbersen & A. Leerkes(2006) Transnational involvement and social integration.*Global networks*, vol. *6*(3), s. 285-308.

SOU 2010:40. *Cirkulär migration och utveckling*. Justitiedepartementet. [Elektronisk Resurs]. http://www.regeringen.se/rattsdokument/statens-offentliga-utredningar/2010/05/sou-201040/ (2016-03-28).

SVIV (2015). *Kartläggningen av utlandssvenskar 2015*. [Elektronisk resurs]. http://www.sviv.se/blog/2015/09/kartlaggningen-av-utlandssvenskarna-ar-sammanstalld/ (2016-03-28).

Sökefeld, M. (2006) Mobilizing in transnational space: A social movement approach to the formation of diaspora. *Global Networks*, vol. 6 (3), s. 265–284.

Sørensen, N. N., N. Van Hear& P. Engberg-Pedersen (2003) *Migration, development and conflict: state-of-the-art overview. The Migration-Development Nexus.* IOM, Geneva, s. 5-50.

Sørensen , N. N., N. V. Hear & P. Engberg–Pedersen(2002) The migration–development nexus evidence and policy options state–of–the–art overview. *International Migration*, vol. *40*(5), s. 3-47.

Sørensen, N. N. (2014) Migration and Development: Rethinking Recruitment, Remittances, Diaspora Support and Return. *New Divisities,* vol 16. Nov 2.

Takle, M. (2012) *National, Transnational or Cosmopolitan? Local Immigrant Organisations.* Nova, Oslo.

Tallgren, H. (1999) *Skandi-fest: En antropologisk sudie av skandinav-amerikanskt festivalfirande i Kalifornien.* Sans, Göteborg.

Tallgren, H. (2000) *Svensk-amerikaner i Kalifornien: En studie av lågaktiv etnicitet.* Avhandling, Göteborg.

Tejada, G. & J. C. Bolay (red) (2010) *Scientific diasporas as development partners: Skilled migrants from Colombia, India and South Africa in Switzerland: Empirical evidence and policy responses*. Peter Lang, London.

Tsuda, T. (2009) *Diasporic homecomings: ethnic return migration in comparative perspective*. Stanford University Press, Stanford.

Tsuda, T. (2012) Whatever happened to simultaneity? Transnational migration theory and dual engagement in sending and receiving countries. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, vol. *38*(4), s. 631-649.

Turner, S. & N. Kleist (2013)Introduction: Agents of Change? Staging and Governing Diasporas and the African State. *African Studies, vol. 72*(2), s. 192-206.

Turner, S. (2005) Suspended spaces—Contesting sovereignties in a refugee camp, i *Sovereign bodies: Citizens, migrants, and states in the postcolonial world*, s. 312-332.

Turner, S. (2013) Staging the Rwandan Diaspora: The politics of performance. *African Studies*, vol. *72*(2), s. 265-284.

Tölölyan, K. (1996) Rethinking diaspora (s): Stateless power in the transnational moment. *Diaspora: a journal of transnational studies*, vol. *5*(1), s. 3-36.

Wahlbeck, Ö. & E. Olsson (2007) Diaspora – ett berest begrepp, i Olsson, E., C. Lundqvist, A. Rabo, L. Sawyer, Ö. Wahlbeck & L. Åkesson (red) *Transnationella rum. Diaspora, migration och gränsöverskridande relationer.* Boréa, Umeå, s. 43–68.

Van Hear, N. (1998): *New diasporas: the mass exodus, dispersal and regrouping of migrant communities*. UCL, London.

Van Hear, N., F. Pieke& S. Vertovec (2004) *The contribution of UK-based diasporas to development and poverty reduction*. COMPAS (Centre on Migration, Policy and Society), University of Oxford.

Vertovec, S. & R. Cohen (red) (1999) *Migration, diasporas and transnationalism*. Elgar, Cheltenham.

Vertovec, S. (2003) Migration and other modes of transnationalism: towards conceptual cross-fertilization. *International migration review*, vol. *37*(3), s. 641-665.

Vertovec, S. (2005) *The Political Importance of Diasporas*. Centre on Migration, Policy and Society: University of Oxford.

Watson, J. L. (red) (1977) *Between two cultures: migrants and minorities in Britain*. Blackwell, Oxford.

Wescott, C. G. & J. M. Brinkerhoff (2006) *Converting Migration Drains into Gains: Harnessing the Resources of Overseas Professionals*. Asian Development Bank Manilla.

Åkesson, L. & M. Eriksson Baaz (red) (2015) *Africa's return migrants: the new developers?* Zed Books, London.

Østergaard-Nielsen, E. (2011) Co-Development and citizenship: the nexus between policies on local migrant incorporation and migrant transnational practices in Spain. *Ethnic and Racial Studies*, vol. *34*(1), s 20-39.

Østergaard-Nielsen, E. (2001) Diasporas in World Politics, i Josselin, D. & W. Wallace (red) *Non-State Actors in World Politics*. Palgrave, Basingstoke, s. 218-234.

Förteckning över tidigare Delmi-publikationer

Rapport och Policy Brief 2014:1, *Radikala högerpartier och attityder till invandring i Europa,* av Mikael Hjerm och Andrea Bohman.

Rapport och Policy Brief 2015:1, *Internationell migration och remitteringar i Etiopien* av, Lisa Andersson.

Kunskapsöversikt 2015:2, *Politiska remitteringar,* av Emma Lundgren Jörum och Åsa Lundgren.

Kunskapsöversikt 2015: 3, *Integrationspolitik och arbetsmarknad* av Patrick Joyce.

Kunskapsöversikt 2015:4, *Migration och företagens internationalisering*, av Andreas Hatzigeorgiou och Magnus Lodefalk.

Rapport och Policy Brief 2015: 5, *Svenskt medborgarskap: reglering och förändring i ett skandinaviskt perspektiv*, av Mikael Spång.

Rapport och Policy Brief 2015:6, *Vem blir medborgare och vad händer sen? Naturalisering i Danmark, Norge och Sverige,* av Pieter Bevelander, Jonas Helgertz, Bernt Bratsberg och Anna Tegunimataka.

Kunskapsöversikt 2015:7, *Kategoriernas dilemman,* av Per Strömblad och Gunnar Myrberg.

Rapport och Policy Brief 2015:8, *Valet och Vägen: Syriska flyktingar i Sverige,* av Emma Jörum Lundgren.

Rapport och Policy Brief 2015:9 *Arbetskraftsinvandring efter 2008 års reform,* av Catharina Calleman (red.), Petra Herzfeld Olsson (red.).

Kunskapsöversikt 2016:1 *Alla tiders migration!* av Dick Harrison.

Rapport och Policy Brief 2016:2 *Invandringens arbetsmarknadseffekter,* av Mattias Engdahl.

Rapport och Policy Brief 2016:3 *Irreguljär migration och Europas gränskontroller* av Ruben Andersson.

Begreppet ”diaspora” används ofta för att beskriva en grupp migranter som lever i ett annat land än ursprungslandet men ändå är länkade till det. Termen har blivit ett alltmer vanligt inslag i forskningen och den politiska debatten om sambandet mellan migration och utveckling. Diasporor tillskrivs en viktig roll för bland annat utveckling, integration, återuppbyggnad av post-konfliktländer samt överföring av kunskaper mellan länder. Med den här kunskapsöversikten vill Delmi bidra med policyrelevant kunskap inom områdena diaspora, transnationalism, migration och utveckling. Studien redogör för diasporabegreppets innebörd och betydelse, samt beskriver vad forskningen funnit om dess roll för utveckling och integration.

Kunskapsöversikten är skriven av Erik Olsson, professor i Internationell migration och etniska relationer vid Stockholms universitet.

Delegationen för migrationsstudier - Delmi - är en oberoende kommitté som initierar studier och förmedlar forskningsresultat som underlag till framtida migrationspolitiska beslut och för att bidra till samhällsdebatten.

Delmi

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR

Delegationen för Migrationsstudier
Ju 2013:17